

קונטרס

ברכת התורה

הלכות

מצות כתיבת ס"ת

וסדר הכנסתו

חובר וסודר בעזר החונן לאדם דעת ע"י

משה מרדכי קארפ

מה"ס "משמרת מועד" "הלכות יום ביום",
"הלכות שבת בשבת"

ירושלים עיה"ק תובב"א

פרק א

מצות כתיבת ספר תורה

א. מצותה - מצות עשה על כל איש מישראל¹ לכתוב ס"ת לעצמו². וי"א לקרות בו הוא ובניו, וולכך יש מהגדולים

1. רמב"ם פ"ז מס"ת ה"א, ומקורו בסנהדרין כא:; סמ"ג עשה כד, סמ"ק עשה קנ"ה וחינוך מצוה תרי"ג, וטוש"ע יו"ד סי' ע"ר ס"א. ועי' להגרי"פ ברס"ג ח"ג פרשה ס' שהוכיח דעת בה"ג רס"ג ועוד גאונים שאין מצוה מה"ת ליחיד לכתוב כל התורה, ורק חובה המוטלת על הציבור עיש"ב.

2. מלשון זה של הרמב"ם שכ' עושה לעצמו [ולא כ' משלו כמ"ש לאחר מכן גבי הניחו לו אבותיו צריך לכתוב משלו], נראה שעיקר המצוה שיכתוב הס"ת לצורך עצמו, ולא שיתן לאחרים אפי' בהשאלה, אלא שיהא לצורך עצמו ללמוד בו. וכ"ה לשון הרמב"ם שם ה"ב: והמלך מצוה עליו לכתוב ס"ת א' לעצמו לשם המלך. וכ"ה בחינוך מצוה תרי"ג: "ציונו ב"ה להיות כל א' וא' מבני ס"ת מונח אצלו שיוכל לקרות בו תמיד ולא יצטרך ללכת אחריו לבית חבירו". ובזה זכינו להבין גם דברי הרא"ש בריש הל' ס"ת שכ' "שזהו בדורות הראשונים שהיו כותבים ס"ת ללמוד בו אבל האידנא שכותבין ס"ת ומניחים בביהכ"נ לקרות בו ברבים מ"ע על כל איש מישראל לכתוב פירושין כו' לקרות בהן הוא ובניו, כי מצות כתיבת התורה ללמוד בה שנא' ולמדה את בני ישראל". אשר יפלא מה אכפת לן במה שמניח הס"ת בביהכנ"ס לקרות ברבים, אדרבה הרי בזה מקיים ולמדה את בני ישראל שקורין בה בציבור, אלא ודאי עיקר המצוה שיהא הס"ת לעצמו שהוא ילמד בה וכשמניח לביהכנ"ס לקרות ברבים הרי לא יוכל ללמוד בה הוא ובניו. וכ"ה להדיא בב"י ס"ס ע"ר שכ' שלהרא"ש עיקר המצוה שיכתוב ס"ת לקרות בו הוא ובניו ע"ש בפרישה. ואמנם נראה דאם הוא בכלל הציבור עצמו שנתן להם הס"ת י"ל דלכו"ע שפיר דמי. ועי' בתשו' מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' ה' שאם כ' ס"ת והלך מהעיר הר"ז ביטל המצוה אף שהספר קיים, והיינו

שנהגו לקרוא מהס"ת הפרשה שמו"ת] שנאמר "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" וגו' ³.

משום שכשהוא בעיר הוא בכלל הציבור ואף הוא בכלל הקוראין בו. וראה להלן מדברי התו"ח וש"א במקדיש ס"ת לציבור.

והרב"ז בתשו' ח"ג סי' תקכ"ט הובא במחזיק ברכה סי' רפ"ה סק"ב כ' שמי שיש לו ס"ת בתוך ביתו אם הוא בקי בטעמים יאמר שנים מקרא מתוך ס"ת, וכ"ה בט"ז שם, ובכה"ח שם או' ב' הביא שכן מנהג האר"י ז"ל לקרוא מתוך ס"ת כשר. וכן נהג מרן הקה"י זצ"ל לקרוא הפרשה בס"ת שהיה לו בביתו [ויש נוהגין לילך לביהכנ"ס בע"ש לקרוא הפרשה, ועי"ז מגיהין הס"ת לקריאה]. ולהאמור נראה שבזה בודאי קיימו מצות כתיבת ס"ת שהיא כדי שילמד בה בעצמו. וכ' בספר חסידים סי' ש"א שיקרא האדם שמו"ת בפיו שנא' ולמדה את בני ישראל שימה בפייהם. [שימ"ה ר"ת שנים יאמר מתוך התורה]. ושו"ר כן באגרו"מ יו"ד ח"א סי' קס"ג ע"ש.

3. סנהדרין כא: ורמב"ם פ"ז ה"א, וביאר שם הטעם שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות ועל כרחך צריך לכתוב ס"ת כולו שיש בו השירה הזאת. והנה ברש"י ורמב"ן ושאר מפר' עה"ת כולם פירשו הפס' על שירת האזינו, ואמנם להרמב"ם כבר חקר בזה בשאג"א סי' ל"ד אם הכונה במצוה לשירה עצמה ורק שיהא היתר כתיבה משום שאין כותבין פרשיות צריך לכתוב כל התורה או שהכוונה במצוה לכל התורה שיש בו שירה זאת וכ' נפק"מ אם כבר נכתב הס"ת עד השירה אם יוצא בעבר וכתב שירה לחוד, או באבד ובלה שאר הס"ת והשירה קיימת. ודקדק מלשון הרמב"ם כתבו ס"ת שיש בה שירה זאת, משמע שהחיוב על כל התורה, אך בסו"ד הק' ע"ז מנדרים ל"ח. דמשמע דהשירה לחוד, רק שהיא עדות על התורה שניתנה להם והניח בצ"ע. ובב"י ב"ח ולבוש סי' ע"ר מוכח דפ"י הכונה על כל התורה עד גמרה, דהואיל ותורה חתומה ניתנה אזי ודאי השירה הזאת ר"ל מתחילת ס"ת עד האזינו שהוא גמר של תורה ע"ש. [וצע"ק שאין התורה מסתיימת בהאזינו]. והחת"ס בתשו' יו"ד סי' רנ"ד הביא חקירה זו, ונקט שם דודאי אין יוצאין בשירה לחוד, ואין התורה טפלה לשירה, שעיקר הכונה כתבו תורה כולה שיש בה שירה ע"ש. ואמנם בחי' חת"ס לנדרים ל"ח נראה דלא פירש כן אלא אשירה לחוד קאי ע"ש. ובנו הכת"ס בתשו' יו"ד סי'

ב. בזמנינו בס"ת ובשאר ספרים - עיקר המצוה הוא כדי ללמוד שנא' "ולמדה את בני ישראל שימה בפייהם", ולפיכך בזמנינו מקיימין המצוה אף בכתיבת והדפסת חומשים ש"ס משניות וגמ' ופירושים ללמוד בהם⁴, אך מכל

קכ"ט עמד בחקירה זו וכ' דתלוי אם תורה חתומה ניתנה, אזי עיקר המצוה לשירה לחודה רק להיתר כתיבה צריך שיכתוב כל התורה, מה שאין כן אי תורה מגילה ניתנה אזי הכונה לכל התורה עיש"ב. ועי' עוד בהגרי"פ על הרס"ג ח"ג פרשה ס' שהאריך בזה.

ולענ"ד נראה כונת הרמב"ם בזה, דהא דכתבו לכם את השירה הזאת, בודאי לא נפיק קרא מפשטיה על שירת האזינו, אלא דבעי' שיהא על השירה קדושת ס"ת, דכתיב כתבו וגו' ללמדה את בני"י שימה בפייהם וזה שייך רק מתוך ס"ת לכן צריך לכתוב כל התורה שיהא על השירה קדושת ס"ת. ובזה לא פליג כלל על רש"י ורמב"ן וש"מ דקרא כפשטיה על השירה עצמה כדמסיים למען תהיה השירה הזאת לעד, ולענ"ד זהו ביאור דברי הב"י וב"ח כנ"ל שכ', דבהכרח לכתוב כל התורה עד גמרה והכל כדי שיתקיים למען תהיה השירה הזאת לפנינו לעד ללמדה. ולפי"ז בודאי בכתב שירה לחודה או שבלה ונשאר השירה אינו יוצא. ושור'ר בעמק ברכה (עמ' לד) שכ' כן, ויישב קו' השאג"א שתמה הרי כותבין חומשין להרמב"ם, ות"י שם דהרי עכ"פ אין ע"ז קדושת ס"ת.

ולמשנ"ת עכ"פ נפק"מ בשותפין שכותבין ס"ת, אם יש הידור כשא' מהם קונה שירת האזינו עצמה שאז אפשר דיוצא אף להפ' שאין יוצאין בשל שותפין, שיש בזה עכ"פ היתר כתיבה וגם קדושת ס"ת, אך אי נימא שהכונה על כל התורה א"כ אינו יוצא בזה רק כשותף בכל התורה וצ"ע.

4. הרא"ש בהל' ס"ת סי' א' ורי"ו נתיב ב' ח"א, וכ' שם שכ"כ הגאונים וטעמם הואיל ומצות ס"ת היא ללמוד כדכתיב וללמדה את בני ישראל שימה בפייהם, וכ' שם שכ"ז בדורות הראשונים שהיו כותבים ס"ת ולומדים מתוכו אבל האידנא כותבין ס"ת ומניחין בביהכ"נ לקרוא בהם

מקום עיקר המצוה מן התורה בס"ת על קלף בגלילה כהלכתה⁵. [וי"א שבזמנינו שאין לומדים מהס"ת עיקר המצוה בספרים הנדפסים שלומדים בהם, וראה במקורות⁶].

ברבים, [ועי' יומא ע. כל א' וא' מביא ס"ת מביתו וקורא בו להראות חזותו לרבים וברש"י שם עיין שם] ולכן המצוה לכתוב ספרים גמ' ופירושים שעיי"ז ידע המצוות על בוריים, והובא בטור סי' ע"ר ובשו"ע ס"ב.

5. בב"י תמה על הרא"ש היאך אפשר לומר שבזמנינו אין מצוה בכתובת ס"ת, וכי האיך אפשר לעקור המצוה בחילוף הדורות, ולכן כ' שם שאף להרא"ש יש לו לכתוב ס"ת ולהניחו בביתו שילמדו בו הוא ובניו, ורק הוסיף שיש מצוה גם בכתובת חומשים וש"ס ופירושים שלומדים בהם. וכ"כ הב"ח והתו"ט במעיי"ט שעל הרא"ש. ואמנם בפרישה כ' שלהרא"ש אין מצוה היום בכתובת ס"ת שאין לנו לזלזל בס"ת וללמוד ממנו אחרי שהותר לנו לכתוב ספרים והסכים לו הש"ך, וכ"כ בפנים מאירות ח"ג ס"ס כ' שכבר הכריע כן הש"ך דכהיום לא שייך מצוה זו. וכ"מ בחרדים פרק ה' מצוה נ"ה ע"ש. אך בט"ז תמה על הפרישה דאף שכן משמעות הרא"ש מ"מ היאך נבטל מ"ע של ועתה כתבו בחילוף הדורות ומסיק שם שהעיקר כהב"י, וכ"כ הגר"א בביאורו שכן עיקר וכ"כ הברכ"י שכן הסכימו האחרו' וכן עיקר, ובחיי אדם סוף כלל ל"א הביא הפלוגתא, ומשמע שנוטה שם כהש"ך ע"ש, וכ"כ להדיא החיי"א בקיצור ספר חרדים פרק י"ד סל"ה. ובספר החינוך מצות תרי"ג מפורש כהב"י שכ' כהרא"ש שהמצוה רק ללמוד בהם והוסיף שאין ספק שאף בשאר ספרים יש מצוה מ"מ עיקר החיוב דאורייתא אינו רק בס"ת ע"ש, וכ"מ קצת ברי"ו נתיב ג' ח"א וראה בסמוך.

6. מלשון הרא"ש שסיים "הן הן הספרים שאדם מצווה לכותבן" משמע שעיקר המצוה מתקיימת בחומשים ופי' ולא בס"ת, [וכ"כ הט"ז שלשון הרא"ש מורה כן]. וכ"ה בקיצור פסקי הרא"ש שכ' "דבזמנינו עיקר המצוה בכתובת פירושים" הרי שזה עיקר יותר מכתובת ס"ת עצמו, ודלא כהחינוך. [ומש"כ עיקר שהרי אם יכתוב ס"ת לעצמו ויקרא בו יקיים המצוה, רק מתקיים יותר בפירושים שבהם כהיום עיקר הקביעות ללמוד]. ומוכח מזה כדעת הפרישה והש"ך והפנמ"א החרדים

והחיי"א. ונראה מזה ע"פ מש"כ האחרו' ז"ל [הגרע"א והגר"פ וביה"ל וערוה"ש ועוד ויתבאר להלן] דלהרמב"ם המצוה רק בכתיבה, ולהרא"ש באמת יוצא אף בירושה וקניה, וכסוגיא דמנחות, וכלשון הר"י מ"ע "שיהיה" לו ס"ת לדבריו עיקר המצוה ללמדה את בני ישראל והכתיבה היא רק כמכשירין שיוכלו ללמוד, וא"כ בזמנינו שמתקיים הללמדה ע"י כתיבת חומשים ופירושים זהו עיקר המצוה. ושו"ר בערוה"ש שדקדק לשון הנ"ל של הרא"ש והוכיח מזה כהש"ך ע"ש. וא"ש היטב להאי פירושא דהרא"ש לא בא להפקיע המצוה רק כ' שבזמנינו שאין מחזיקין הס"ת בביתו לקרות בו הוא ובניו רק ברבים, א"כ בלא"ה אין מקיימין עיקר המצוה בס"ת רק בכתיבת הפירושים שלומדים בהם, אבל ודאי הכותב ס"ת ולומד בו מקיים המצוה, וראה הע' 2 שלכן יש לקרוא בס"ת שנים מקרא ע"ש.

ובברכ"י הביא מתשו' בית יהודה סי' כ"ג, שמי שכ' ס"ת ולא כ' משנה גמ' ופירושים לא גמר המצוה, והביא שכ"ה להדיא בלבוש סי' ע"ר ס"א ולכן כ' שם הבית יהודה שאין לברך שהחיינו בכתיבת ס"ת שאינו גמר המצוה. והברכ"י כ' לחלוק שכל שכתב הס"ת כבר קיים המצוה והשאר הוא ענף מצוה וכיו"ב. ונראה שהלבוש ובית יהודה פי' דברי הרא"ש שהאחד משלים להשני, והיינו שעיקר מצות כתיבת ס"ת כדי לקיים ללמדה את בני ישראל, אך האידנא שאין לומדים בס"ת אף שקורין בו בציבור מ"מ לא מתקיים הללמדה את בני ישראל, רק בכתיבת הגמ' והפירושים, והיינו שע"י למידן אנו פירושי התורה עצמה הנקראת בציבור. וכ"ה ברי"ו שכ': "דכתיב ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וע"ז היה מצוה לכתוב הס"ת וללמוד בה וע"י הגמ' והפי' ידע פירוש המצוות והדינין", והיינו שעל ידיהן יוכל להתקיים שימה בפיהם להתורה עצמה. ושו"ר שכבר כ' כן ביד הקטנה. [ונראה שלפי"ז שפיר בזמנינו ניחא דיוצאין בשותפות בס"ת שנכתב עבור הכלל שהרי יש כאן ס"ת לציבור עצמו, ומה שצריך שיהיה לכל א' כדי ללמוד בו, הרי מתקיים זה בשאר הספרים שלומדים בהם, ולכן א"ש דהאידנא כותבין ס"ת ומניחין אותו בביהכ"נ ברבים, שמקיים בזה מצות כתיבת השירה, למען תהיה השירה לעד, אבל הללמדה מתקיים ע"י שאר הספרים] וא"ש היטב שי' הרא"ש מכל קו' האחרונים ז"ל.

ג. הניחו לו אבותיו ס"ת - אפילו הניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתוב משלו, ואע"פ שיכול ללמוד בשל אביו מ"מ נצטוינו בכתיבתו שנא' "ועתה כתבו לכם"⁷, ומ"מ אם היה הספר תורה שבא לו בירושה פסול ותיקנו והכשירו אפילו ע"י הגהת אות אחת יוצא בו כאילו כתבו⁸.

7. סנהדרין כא: ורמב"ם פ"ז מס"ת ה"א, ובשו"ע יו"ד ע"ר ס"א. ובשאג"א סי' ל"ו תמה מזה על הרא"ש שכ' דמצות כתיבת ס"ת כדי ללמוד בו, שא"כ אף ביש לו משל אבותיו למה מצוה לכתוב משלו, הרי יכול ללמוד בס"ת שהניח לו אביו אלא ודאי עיקר המצוה שיהיה לו ס"ת שכתבה הוא בעצמו, ואין לחלק בין דורות הראשו' לדורינו. ואמנם בחינוך שאחז בשי' הרא"ש בזה מבואר יישוב לקו' זו שכ' הטעם לזה "למען ירבו הספרים בינינו ונוכל להשאלם לאשר תשיג ידו וגם למען יקראו בספרים חדשים כל א' וא' מבני ישראל פן תקוץ נפשם בספרים הישנים שהניחו להם אבותיהם".

ואמנם מצינו ישוב אחר לקו' זו באחרו' ז"ל, בתשו' רעק"א הנדמ"ח [מהגר"נ גשטטנר] סי' ע"ג (ובמכון המאור ח"ד סי' סה) ובבית הלוי ח"א סי' ו' סק"ב ובערוה"ש שכ' דהרמב"ם לשיטתו שאינו יוצא בירושה ואף בקניה אינו יוצא דהמצוה שייכתוב בעצמו, אך רש"י וכן הרי"ף ורא"ש שלא הביאו למימרא דרבה [שאע"פ שהניחו לו אבותיו מצוה לכתוב משלון] ס"ל דהואיל ויוצא בקניה יוצא נמי בירושה, דס"ל דקי"ל כסוגיא דמנחות ל. שיוצא בקניה וכפירש"י שם שחוטף מצוה מהשוק היינו שקיים מצוה. וסעד גדול לזה שברי"ו כ' מ"ע "להיות" כל איש מישראל ס"ת, ולא כ' מ"ע "לכתוב" כלשון הרמב"ם, וכן לא הזכיר שם למימרא דרבה בהניחו לו אבותיו, ואדרבה מוכח שם דיוצא בקניה. וא"כ הוא הדין לירושה וכשיטתו שעיקר המצוה כדי ללמוד בה כמשנ"ת לעיל, [והכתיבה לצורך לימוד היא כמכשירין]. אבל הרמב"ם פרק ז' ה"א כ' מצוה "לכתוב" דלשיטתו המצוה בכתיבה ואין יוצא בירושה או קניה. ושור"ר כן גם במנ"ח מצוה תרי"ג דירושה שוה לקנין, ולרמב"ם וסמ"ג המצוה היא בכתיבה דוקא, ודלא כרש"י שיוצא בקניה. ולפי"ז הדין הנ"ל שנוי במחלוקת הראשונים ז"ל.

8. מנחות ל. הגיה אות א' מעלה עליו הכתוב כאילו כתבו. וברמב"ם פ"ז

ד. חסירות ויתירות - יש מי שאומר שבזמננו שאין בקיאים בחסירות ויתירות ואין לומדים מס"ת לא שייך מצות כתיבת ס"ת ואף מדרבנן, שכל ס"ת שחסר או יתר אות אחת אין יוצאין בו יד"ח⁹. אך הפוסקים הכריעו כדעת הרמב"ם והשו"ע שאף בזמננו ישנה למצות כתיבת ס"ת ע"פ המסורת המקובלת מבעלי המסורה המקובלים האור תורה ומנחת שי ועוד¹⁰.

מס"ת ה"א, וכל המגיה אפי' אות א' הר"ז כאילו כתבו כולו, וברמ"א סי' ע"ד ס"א. [אע"פ דס"ל דבקניה לא יצא מ"מ בהגיה אות אחת יצא. וע' באביעזרי שהק' דא"כ למה מועיל אות א' הרי המצוה בכתיבה ולא כ' כולו. וצ"ל דכשהגיה אות א' והכשירו עשה מעשה בכולו והוי ככתבו כולו]. וכבר תמהו במנ"ח מצוה תרי"ג ובית הלוי סי' ו' סק"ב ובערוה"ש סי' ע"ר ס"ב על השאג"א סי' ל"ד שכ' דבהניחו לו אבותיו אפי' כתוב רק אות אחת והשלימו אינו יוצא בו ע"ש.

9. שאג"א סי' ל"ו, וכ' שם כמה חילוקים בדזמן התנאים שהיו בקיאים בחסירות ויתירות החיוב מן התורה לכתוב ס"ת, ובזמן האמוראים שהיו לומדים מס"ת אך לא היו בקיאים בחסירות ויתירות, מ"מ היה מצוה מדרבנן לכותבם שלא תשתכח תורה מישראל, ובזמנינו שהותר לכתוב ספרים ללמוד בהם אף מדרבנן אין חיוב, והוב"ד בפת"ש סי' ע"ר סק"י, וכ"כ הברכ"י בשיו"ב משמו דאף מדרבנן בטלה האידנא. [ודלא כמי שכ' משמו לחייב מדרבנן] וכן הוב"ד בגליון מהרש"א.

10. החיד"א בשיו"ב סק"ג כ' ע"ד השאג"א דהואיל והרמב"ם טרח והעתיק מס"ת המיוחס לעזרא [לענין פו"ס], וגם המהר"ם דילונזאנו באור תורה הפליא לעשות א"כ הכותב כסברתם מקיים מ"ע מה"ת ושכ"ה ברמב"ם ושו"ע שכ' אף בזה"ז למצות כתיבת ס"ת ע"ש. וכן בערוה"ש ס"ג הוסיף לבאר דהרמב"ם וכל הפו' הביאו ד"ז אף בזה"ז ונתחברו ספרים במסורת וחסר ויתר, [וכונתו על האור תורה ומנחת שי הרוו"ה ועוד], ואל"כ ניפטר אף ממצות תפילין אלא ודאי אחרי רבים להטות והכל כפי המסורת ע"ש וכיו"ב כ' באביעזרי הל' ס"ת פ"ז ה"א. ואמנם לדינא חיישי' לסברת השאג"א לענין ברכה על מצות כתיבת ס"ת וכמ"ש בתשו' חת"ס או"ח סי' נב.

פתוחות וסתומות - ולענין פתוחות וסתומות המנהג לעשות כסדר הרמב"ם שמנאן ע"פ הספר שהגיהו המדקדק הגדול בן אשר שעליו סומכין הכל¹¹. (ולענין צורת פתוחה וסתומה, עושים לכתחילה לצאת אף שיטת הרא"ש).

ובמנ"ח מצוה תרי"ג, יצא בדבר החדש דיש ב' סוגי חסירות ויתירות, אם משתנה הענין עי"ז בזה נפסל הס"ת ואין יוצאין יד"ח אבל אם לא נשתנה הענין ע"י החו"י כגון דכא בה' או ברא בא' בזה אינו נפסל ומקיימין המצוה עש"ב. [ושו"ר כדבריו למהר"ל בתפארת ישראל פרק ס"ז ואף ביתר מזה עיי"ש. ועי' גם בתשו' רעק"א ס"ס ע"ה כעין זה]. ואמנם ברמב"ם פ"ז הל' ט"ו ובפ' י' מס"ת הל' א' מפורש דבכל חסר או יותר פוסל הס"ת, וכ"ה ברמב"ן בדרשת תורת ה' תמימה דיש לנו קבלה דכל התורה שמותיו של הקב"ה ולכן בחסרון או יתרון אות א' פוסל הס"ת כולו אפי' כתב ימלך מלא ו' ע"ש. ובר"ן פ"ב דמגילה [ה"י ברי"ף] כ' "וכיו"ב בס"ת חייב כל אדם לכתוב ס"ת לעצמו, ובמצוה זו כשם שבמזוזה ובתפילין אפי' כתב א' מעכבן כך ס"ת אפי' אות א' מעכבו שלא קיים מצות כתיבתו עד שיתקן". ע"ש ובתשו' הריטב"א סי' קמ"ב. וכן הוא בביהגר"א או"ח סי' קמ"ג וכן בכל דברי הפוס' בסי' קמ"ג מבואר דהטעם שאין מוציאין ס"ת אחרת בטעות שאין משתנה זהו משום שגם הס"ת האחר שיוציא מסתמא יש בו טעות כזו. וכבר הק' הגרי"פ פערלא זצ"ל בהג' על המנ"ח מדברי הרמב"ן בהקדמתו על התורה והקרי"ס למאירי במאמר השני, שכ' שם דמה שאמרו שאין בקיאין בחסירות ויתירות היינו דוקא במקום שיש מחלוקת, אבל במקום שאין מחלוקת אין לך בקיאות גדולה מזו ע"ש. ועי' באביעזרי שם.

11. רמב"ם פרק ח' מס"ת ה"ב, ובסמ"ג עשה כ"ד. והמאירי בקרית ספר [מאמר ב' ח"ב] ובדרכי משה הארוך יו"ד סימן ער"ה, שאין לשנות מדברי הרמב"ם בפתוחות וסתומות כי כתב דבריו ע"פ הספרים הישנים וכן נמצא בס"ת שכתב עזרא הסופר, ובתשו' הרמ"ע מפאנו סי' ק"ו כ' שאין לזוז מדברי הרמב"ם בציור פתוחות וסתומות בשום פנים יען כי דבריו מיוסדים ע"פ ספר הידוע במצרים שהיה בירושלים כו' ועליו הכל סומכים לפי שהגיהו בן אשר ומי יערב לו לחלוק על דבריו המיוסדים

בכתיבת נביאים - ולענין כתיבת נביאים ראה במקורות.

ה. אשה - נשים פטורות ממצוה זו לפי שאינן בנות לימוד¹².
ומ"מ נהגו נשים לקנות ס"ת ולהקדישו לציבור כדי

על קבלה קדושה ע"ש. ובאור תורה למהר"ם דילונזנו [שעל פיו כותבים הס"ת שלנו] בפר' צו: "כי הוא [הרמב"ם] כבר אמר שאין לסמוך על כל ספר שיזדמן וכי הוא לא סמך רק על הספר הנורא מאד הקדמון שהגיהו בן אשר הנודע בשערים" עכ"ל. וכל זה לעצם סדר פתוחות וסתומות, ולענין צורת פתוחות וסתומות, חוששים לכתחילה אף לש"י הרא"ש לצאת ידי שניהם כמש"כ ביר"ד ער"ה ס"ב וברמ"א שם, דבא"א לכוין אף בזה לא יסור מדברי הרמב"ם ע"ש.

ולענין כתיבת נביאים, ע"פ "כתר ארם צובא" המיוחס לבן אשר, שסמך עליו מרן הקה"י זצ"ל וכן בנו אחריו רבינו הגר"ק זצ"ל כ' בתשו' שיש לסמוך עליו בדרך כלל. ושמעתי ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שעכ"פ בכל דבר שיש מסורת או מנהג קבוע כמגילת אסתר או צורת השירות וכדו' אין לשנות מהמנהג, אף שהוא שלא כנוסח הנ"ל, [וכן בנביאים הישנים בירושלים בישיבת עץ חיים ובשערי חסד שנכתבו ע"פ הכתר מ"מ השירות כמנהגנו], ובכל דבר שאין מנהג קבוע כגון לענין פתוחות וסתומות שכמעט אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, לא גרע נוסח זה מכל נוסח אחר, וכן עשו מעשה על פיו בנביאים לישיבת פוניבז' ובהסכמת מרן הגרא"מ שך זצ"ל, צורת השירות כהמנהג, והפתוחות והסתומות ע"פ הכתב המיוחס לבן אשר, אך אין חובה דוקא לעשות כבן אשר שיש כמה נוסחאות בזה, ומהן יש שמחסים להגר"א. ועי' תשו' מהר"י מינץ סי' ח' הובא בש"ך יו"ד ס"ס ער"ה ובשו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סי' צ"א שאין לפסול שום נוסח בפתוחות וסתומות כל שנעשו ע"פ א' מהגדולים המוסמכים בזה. והרבה יש להאריך ראה קונט' קנאת סופרים ואכ"מ.

12. כ"מ ברמב"ם בפ"ז מס"ת שכ' מ"ע על כל "איש" מישראל, וכ"ה להדיא בסוף סהמ"צ שמנה שם הרמב"ם מנין המצוות שאין נוהגות בנשים ומנה אף מצוה י"ח [שהיא מצות כתיבת ס"ת], וכ"ה בספר החינוך מצוה תרי"ג, שאין נוהגת בנשים לפי שאינן בנות לימוד.

ובשגא"א סי' ל"ה תמה ע"ז שהרי הנשים נמי מצוות ללמוד המצוות שלהן, וכמו שמברכות ברכות התורה ע"ז. ומה גם למש"כ שם השגא"א במצות כתיבת ס"ת שאינה תלוי בלימוד שהרי אף שהניחו לו אבותיו חייב לכתוב משלו ע"ש. והוב"ד בגליון מהרש"א ובפת"ש סק"ד. ואמנם הקו' לא זכיתי להבין דמה דנשים חייבות ללמוד מצוות שלהן זהו לאו משום מצות ת"ת שהרי פטורים ממצוה זו מקרא, אלא רק כדי שיוכלו לקיימן, אבל לא משום מצות ת"ת, משא"כ כתיבת ס"ת אפי' נאמר שחייב בכתיבתם גם כשיכול ללמוד מס"ת אחר, מ"מ עיקר החיוב כדי ללמוד ממנו ושיהא מהיכן ללמוד, וכדכתיב ללמדה את בני ישראל, משא"כ בנשים דלא שייכי במצות ת"ת. ושו"ר שכבר כ' כן בבית הלוי ח"א סי' ו', וכן תמה על השגא"א בזה באבני נזר יו"ד סי' שנ"ב, ומסקו דנשים פטורות. וכ"כ בתשו' הרשב"ש סי' שכ"ד, ובתשו' מהראנ"ח במים עמוקים ח"ב סי' ס"ד, ובברכ"י סי' ע"ר בשיו"ב סק"א מסיק מדברי הרמב"ם ודעימיה כמנהגן של ישראל תורה, ודלא כערוה"ש כאן שיצא לחייב נשים במצוה זו ונדחק טובא בדברי הרמב"ם.

ובדבר משה"ק השגא"א דהרי מצות הכתיבה לאו משום ת"ת וכדחזי' דאפי' בהניחו לו אבותיו חייב, ובזה אין להוכיח מדברי הרא"ש דס"ל דהמצוה שייכת אף בספרים, דהרמב"ם ס"ל דהמצוה בכתיבה עצמה ואפילו שלא לשם לימוד. וכ"ה להדיא בר"ן פ"ב דמגילה (ה: ברי"ף) דמצות כתיבת ס"ת בפנ"ע כתפילין ומזוזות ולא משום שקורין בהן ע"ש. לענ"ד כו"ע לא פליגי בזה דהמצוה לצורך לימוד וכמ"ש בנו"ב תנינא יו"ד סי' קע"ד וז"ל: "והא עיקר תורה שבכתב להכי ניתנה ללמוד מתוכה ומקרא מלא הוא ועתה כתבו לכם וכו' ולמדה את בני ישראל וכו' ומכאן הוא המצוה לכתוב ס"ת והרי כתיב ולמדה את בני ישראל ואטו זה קאי על קריאה בציבור" ע"ש. רק שהרא"ש עשה עיקר מטעם המצוה לחייב ספרים ולהרמב"ם חייב בכל אופן בכתיבה אף כשאין לומדים מתוכו, אבל יסוד המצוה לכו"ע כדי שיהא ראוי ללמוד מתוכו, שזהו תכלית הס"ת ומי שלא שייך בלימוד לא שייך בכתיבה וכמפורש בחינוך מצוה תרי"ג [אף שהביא להא דאפי' הניחו לו אבותיו].

עוד מצינו באחריו ז"ל ישוב נפלא בזה בבית הלוי סי' ו', במנ"ח והאמרי בינה סי' י"א [ראה הע' 7] דלהרמב"ם שהמצוה דוקא בכתיבה ואין יוצאין בירושה ואף לא בקניה וצריך שישכור לו סופר שיכתוב

שתעמוד להם זכות התורה, והוא הדין לכתוב ס"ת לציבור לע"נ אשה¹³.

ו. כתיבה בעצמו ומירחא בקניית הקלף - המצוה לכתוב ס"ת בעצמו ואם אינו יכול לכתוב ישכור לו סופר שיכתוב לו ס"ת עבורו ובזה נחשב לו כאילו הוא עצמו כתבו¹⁴, וראוי

עבורו בשליחותו והואיל והאשה פסולה לכתוב סתו"מ מהיקשא דוקשרתם וכתבתם [אף שחייבת במזוזה] וכיון שכן לא שייכת במצות "כתבו לכם" אף ע"י שליח, דכל דאיהו לא מצי עביד אף שלוחו לא מצי עביד, ונמצא פטורה אשה בדרך ממה נפשך, להרמב"ם שמצותו ככתיבה פטורה לפי שאינו בכתיבה ולהרא"ש שהמצוה שיהיה לו כדי שיוכל ללמוד בו הרי פטורה מלימוד. וזה כו"פ.

13. תשו' הרשב"ש סי' שכ"ד, וכ' שם הטעם שתעמוד להם זכות התורה לעוה"ב והובא בפת"ש סי' ע"ר סק"ח. וידועים דברי היערות דבש במה שאמרו חז"ל בסוטה כא. נשים במאי זכיין באקרויי בנייהו ומנטרי לגבריהו עד דאתו מבי רבנן, דאע"ג דיש להם מצוות שחייבות בהן, מ"מ לעוה"ב אי אפשר לזכות אלא "באור התורה", וזהו נשים במה זכיין, ולזה שפיר מהני זכות התורה שמקדישות ס"ת לקרות בציבור [ופשוט דה"ה בשאר ספרים הנדפסים] וכמו כן להקדישו לע"נ נשים שזכות התורה של החיים תגן עליהם, וכמ"ש הרבינו בחיי פר' שופטים מהפסיקתא ובב"י או"ח סי' תרכ"א בשם הרוקח ומרדכי, ובשו"ע שם ס"ו.

14. רמב"ם פ"ז מס"ת ה"א [ובסהמ"צ עשה י"ח] ובחינוך מצוה תרי"ג וברמ"א סי' ע"ר ס"א ובפת"ש שם סק"ז בשם המשנת חכמים ע"ש.

בחי אדם בכלל ס"ח ס"ז גבי מצוה בו יותר מבשלוחו נסתפק במי שיועד לכתוב ס"ת רק אינו יודע לכתוב יפה, וע"י סופר יהי' הכתב יותר מהודר איזה מהם עדיף והניח בצ"ע. ובשד"ח ח"ב מע' המ"ם כלל נ"ו הביא מהמחנ"א שכשמשלם לו הוי כפועל שידו כיד בעה"ב וחשוב ממש כגופו עסוק במצוה. וכיו"ב כ' בגט מקושר דבשכירות סופר א"צ לטעם דשלוחו כמותו, רק כמו שהכתיבה נגמרת ע"י קולמוס וכלי כתיבה כמו כן אמירתו להסופר לכתוב והסופר עושה ע"פ ציווי הוי כעושה בעצמו

שיטרה בגופו בקניית הקלף ותיקונו וכיוצא בזה¹⁵.

הגיה אות אחת – וכן אם הגיה אות אחת דהיינו שהיה פסול ותיקונו והכשירו הרי זה כאילו כתבו כולו¹⁶.

ז. קניית ס"ת מהשוק – הקונה ס"ת כשר ומוכן מן השוק "הרי זה כחוטף מצוה מהשוק", י"א שלא קיים המצוה

והוי כידו שכותב בעצמו שהסופר משעבד עצמו לפועל עבור מי שצויהו ע"ש. והוב"ד במשנת אברהם סי' א' סקי"ג.

ואמנם במשנת אברהם שם העיר דמהרמב"ם והחנינוך משמע שרק אם אינו יודע לכתוב ישכור סופר והביא שכ"כ בבני יונה דכל שכותב כתיבה מיושרת אף שאינה דומה לזו של הסופר יכתוב בעצמו ע"ש, אך בשד"ח שם הביא מילקוט הגרשוני שהוכיח מפיה"מ להרמב"ם בגיטין פ"ו שכ' שב"ד הגדול א"צ שיהיו סופרים ושידעו לכתוב ע"ש, ותמה הרי צריך שיכתבו ספר תורה, ומוכח מזה דאפשר לכתוב לכתחילה על ידי סופר. וביאר שם דהואיל ונצרך לזה זמן ארוך ויצטרך להתבטל הרבה מן התורה והוא שקול כנגד כל המצוות יכול לכתחילה לעשות ע"י סופר. ויש לצרף בזה, גם מה שמצדד בפמ"ג ר"ס תרכ"ה בא"א, שאם יעשה בעצמו יצטרך להמתין ועל ידי סופר יכתוב מהרה אזי מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה ושיהוי מצוה לא משהינן וזה עדיף על מצוה בו יותר מבשלוחו וצ"ע. ולענ"ד במצות כתיבת ס"ת ודאי לא משהינן, שכל רגע שהוא בעולם יש בו קיום המצוה, והנידון שם רק בשאר מצוות לקיומן לפעם אחת.

ובעיקר דין שליחות בס"ת עי' באמרי בינה סי' י"א שהביא מההפלאה דצריך שליחות [וכ"ה בבית הלוי סי' ו' ובמנח"ח] והאמרי בינה מצדד שם דא"צ דוקא שליחות אלא שישתדל שיהיה לו ס"ת ע"י מעשיו ושכ"מ ברמב"ם בסהמ"צ שיוצאים אף ע"י קניה ע"ש. וכ"כ בכת"ס יו"ד סי' קל"ו ע"ש.

15. נימוקי יוסף ריש הל' ס"ת הובא בב"י סי' ע"ר ובב"ח שם ובבית לחם יהודה ובפת"ש שם סק"ז בשם המשנת חכמים, ובמשנת אברהם סי' א' ס"ז.

16. מנחות ל. רמב"ם פ"ז ה"א וברמ"א ע"ר ס"א.

כל שלא כתבו והגיהו בעצמו וכן דעת הרמ"א¹⁷, וי"א שעכ"פ יוצא יד"ח המצוה אלא שלא קיים מצוה מן המובחר, וכן דעת הגר"א ורוב הפוסקים¹⁸, אבל אם לקחו

17. מימרא דרב מנחות שם ונחלקו הראשו' בביאור הקונה כו' "חוטף" מצוה מהשוק, רש"י כתב דמצוה עבד, ואי עשה בעצמו מקבל שכר טפי, ולפי"ז משמע דלשון חוטף מצוה היינו שעשה מצוה בחטיפה בלא טורח וכ"מ בנימו", ואמנם בסמ"ק עשה קנ"ד כ' דהוי כאילו גוזל מצוה מהשוק. וכן מוכח בתוס' ומרדכי בהל' ס"ת שכ' בהא דאם הגיה אות א' הוי כאילו כותבו דמיירי בלקח ס"ת מהשוק, אבל אינו נחשב לחוטף מצוה מהשוק הואיל והיא אצל חברו בעבירה, שהשהה ספר שאינו מוגה, ולפי"ז מתפרש החוטף מצוה מהשוק כמ"ש בדרישה סק"א, שגוזל מצוה מחבירו, ולא הועיל כלום בזה, דבלא"ה כבר היה ס"ת לחבירו שילמדו בו, רק שהעבירה אליו. וכ"נ להדיא בסמ"ג עשה כ"ד דלא הביא רק שהמצוה לכתוב, ושם לקח ס"ת מוטעה והגיהו הר"ז כאילו כתבו. [וכ"כ במנ"ח בדעתו שאינו יוצא בירושה וקניה רק בכתיבה] וכ"מ ברמב"ם בחיבורו פ"ז מס"ת ה"א, שרק בכתיבה יוצאין ולא בירושה וקניה וכ"כ בדעתו בבית הלוי סי' ו' ומנ"ח ובערוה"ש ס"ג, וכ"ה בתשו' רעק"א הנדמ"ח מכת"י סי' ע"ג [במכון המאור ח"ד סי' סה]. ואמנם ראה בסמוך שבסהמ"צ עשה י"ח מפורש שיוצא בקניה [וכ"פ ברמ"א סי' ע"ד ס"א שכ' דהקונה הוי חוטף מהשוק ולא יצא יד"ח, וזה ע"פ מש"כ בדרכי משה לשיטת התוס' ומרדכי הנ"ל שלדבריהם מוכח שאינו יוצא וכמשנ"ת, וכ"ה בלבוש שכ' שאינו יוצא מ"ע זו ע"ש].

18. ברש"י מנחות מפורש דיצא יד"ח וכמשנ"ת לעיל וכ"מ בנימו"י שם, וכ"נ להדיא ברי"ו נתיב ב' ח"ב מצוה "להיות" לכל אחד מישראל, והביא דאם לוקחה בדמים כו' ע"ש, וכ"ה ברמב"ם בסהמ"צ עשה י"ח שיוצא בקניה שכ' "ואם אי אפשר לכתבו יקנהו או ישכור מי שיכתבה" [וצ"ע מדברי הרמב"ם בחיבורו, ועמד בזה בבית הלוי סי' ו' והניח בצ"ע. ובאמרי בינה סי' י"א הוכיח מזה דש"י הרמב"ם דמהני קנין ושכצ"ל גם בחיבורו]. וכן יש לפרש דברי התוס' והמרדכי במנחות דהלוקח ס"ת כשר אף שיוצא מ"מ אינו חשוב כ"כ ככותב או בהגיה אות א' דהוי כאילו כתבו. ובט"ז סי' ע"ר סק"א כ' ע"ד הרמ"א שפסק שאינו יוצא דזה

כשהוא פסול ותיקנו והכשירו אפילו בתיקון אות אחת מקיים המצוה מן המובחר לכל הדעות¹⁹.

ח. קניית ס"ת מסופר – יש אומרים שהקונה ס"ת מסופר שעשאו מתחילה ע"מ למכור, לכו"ע מקיים המצוה²⁰ אך לא מן המובחר כאילו כתבו או הגיהו.

נגד דברי רש"י, והגר"א שם שהעיקר כרש"י שיוצא בזה ודלא כרמ"א והובא בפת"ש סק"ט וכ"כ בערוה"ש שם ס"ג [אך מה שתמה על הרמ"א ראה הע' דלעיל שכ"נ מכמה ראשו' ז"ל] ואמנם ביד הקטנה ושלחן גבוה ראיתי שפי' דאף הרמ"א לא כיון לומר שאינו יוצא כלל יד"ח אלא שאינו יוצא המצוה ממש שיחשב כקיבלה מהר סיני כמו בכותב או מגיה בעצמו ודוחק. [ולדבריהם א"ש משה"ק הערוה"ש על הלבוש שהביא דברי הרמ"א רש"י ונימו"י יחד]. ובבאר יצחק יו"ד סי' י"ט מבואר דנקטי' כהכרעת הגר"א שיוצאין בזה. וכ"כ באגרו"מ יו"ד ח"א ס"ס קס"ג, ומ"מ כתב שם דברוב פעמים יש איזו הגהה ואף לא יהיה חוטף ע"ש.

19. מנחות ל. וברמב"ם וש"ר ז"ל וכן מבואר בלשון הרמ"א והלבוש שכ' לקחו כך ולא הגיהו בו דבר אבל בקנאו והגיהו הר"ז כאילו כתבו ע"ש. ובאביעזרי הל' ס"ת תמה דהואיל ואין יוצא בירושה וקניה ובעי' כתיבה ממש איך מועיל באות א'. וצ"ל דהמצוה לעשות ס"ת וכל זמן שהוא פסול אין שם ס"ת עליו וכשמתקן ומכשירו בהגהת אות א' והופכו בזה לס"ת כשר הוא ככתבו כולו.

20. משנת חכמים הובא בפת"ש סק"ח וכ"כ בערוה"ש ס"ג. והטעם בזה דעד כאן לא כ' התו' והסמ"ק דהוי כגזול מצוה מהשוק רק היכא שבלא"ה עומד אצל חבירו ע"מ ללמוד ומה הועיל בקנינו. אבל ס"ת חדש שנעשה רק כדי למכור [ולא שילמדו בו אצל המוכר] בזה כיון שקנאו עומד מעתה ללמוד על ידו. [ובזה יגרום גם שיוסיף הסופר לכתוב עוד ס"ת למוכרם], ולכו"ע אינו עוד כחוטף מצוה מהשוק. ואמנם נראה שאף לדבריהם אינו אלא לקיום המצוה אבל כל שלא הגיהו וכתבו בעצמו או ע"י שליח בשעת הכתיבה לא נחשב כאילו כתבו, ולפ"ז לא זכיתי להבין מש"כ הפרישה סק"ט בשם רבו המהרש"ל שאם קנה ס"ת מגוי או מומר שגזלו מישראל הוי מצוה רבה כאילו

קניית ס"ת מגוי או מומר - ובלוקח ס"ת כשר מן הגוי או מישראל מומר ראה במקורות²¹.

מ. שותפין - נחלקו הפוסקים אם שותפין יוצאין יד"ח בס"ת אחד שכתבו לעצמם, יש מצריכין שיהיה דוקא כולו שלו²²,

קיבלה מהר סיני. וצלע"ט שהרי לא עשה מעשה כתיבה כלל, ודוחק לומר שהואיל והס"ת לא היה עומד ללמוד ומהשתא עשאו שיעמוד ללמוד הוי ככתבו. ונראה דאף מהרש"ל לא כ' כן אלא לחשיבות המצוה לפדותו מגוי, אבל לא לעצם המעלה דיחשב כאילו כתבו לס"ת וצ"ע, ושו"ר שהבני יונה הניח דברי רש"ל בצ"ע והביאו במשנת אברהם ס"א סק"ז, וכ"כ המשנ"א שם סע' י"א.

21. עי' בפת"ש סק"ח שכ' שאם מכר ס"ת לישא אשה וקנאו חבירו ממנו יוצא יד"ח, ואף לא הוי כחוטף לרש"י ע"ש. וצע"ג דמה בכך שמוכר בהיתר עכ"פ הוא קונה ס"ת מחבירו כשהס"ת מצד עצמו גם אצל חבירו עומד ללמוד בו, ומה מועיל היתר המכירה בזה לגבי הקונה. ועוד למה יהיה מצוה יתירה הרי לא כ' כלום ורק קנה לס"ת, ושו"ר באגרו"מ יו"ד ס"ס קס"ג שכבר תמה עליו בזה שהרי לא טרח בה, וראה בהע' דלעיל.

22. בבא בתרא קלז: וברשב"ם שם שאינו יוצא באתרוג של שותפין דכתיב לכם דבעי' שיהא כולו שלו ולא מקצתו, וכ"מ ברמב"ם פרק ז' מס"ת ה"א מ"ע על כל איש ואיש מישראל לכתוב ס"ת "לעצמו" ומשמע שאינו יוצא בשותפות, וכ"ה בחינוך מצוה תרי"ג, שנצטוינו להיות לכל איש מישראל כו' וע"ז ציונו ב"ה להיות לכל אחד ס"ת מונח אצלו שיוכל לקרות בו תמיד, ולא יצטרך לילך אחריו בבית חבירו ע"ש. ומשמע מכ"ז שצריך דוקא שיהא לעצמו ולא בבית חבירו, וממילא אין לצאת בשל שותפות. וכ"נ ברא"ש ריש הל' ס"ת שהמצוה שייך רק בכותב ס"ת ומניחו בביתו לקרות בו הוא ובניו. וכן הוכיחו האחרו' ז"ל מהרמב"ם, בבית יהודה ח"א יו"ד סי' כ"ג [וכ' שם שאף א' לא קיים המצוה] וציינו הברכ"י, ובמקדש מעט סי' ע"ר. [וכן מצדד הבית אפרים יו"ד סי' ס"ג שכ' מעיקר הדין יש לי ראיות שנראה דאינו יוצא] וכן הוכיח הגרע"א ז"ל בגליונו סי' ע"ר מהתנו"ח שכ' שאינו יוצא בהקדישו לציבור אף שהוא שותף בכלל הציבור [ואמנם באגרו"מ יו"ד קס"ג כ' לדחות דשאני

ויש אומרים, שאף בזה חשוב "לכם"²³, והעולם נהגו להקל

מקדיש לגבוה שאין יכול למכור חלקו משא"כ בשל שותפות]. וכ"כ הגרש"ק זצ"ל בספר סת"ם ס"ס י"ד (בנמ"ח עמ' עח) [וכן ראיתי שהביאו בשם ספר יהושע סי' ל'], והאחרונים כ' להוכיח כן מדלא אמר בסנהדרין כא: נפק"מ בזה בין הדיט למלך ע"ש. וכן ברוח חיים [פלאג'] סי' ע"ר סק"ח ובערוה"ש סי"א כתבו שאין יוצאין בשל שותפות, ואינו אלא מצוה בעלמא לציבור המתעסקין במצוה, ויש להם שכר טוב בעמלם.

23. בספר נוהג כצאן יוסף מנהגי פפד"מ כ' שמצא קולא בזה דאם יש חברה א' כותבים ס"ת לכל החברה שיצאו בו הבינונים והעניים, מדכ' התורה לשון רבים וסיימה בלשון יחיד את השירה הזאת [דהיינו שיהא א' להרבה אנשים] ולמדנו דרבים יוצאין בס"ת אחד [והוב"ד ברוח חיים סי' ע"ר סק"ו ע"ש מש"כ ע"ז] וכ"ב בפרדס דוד פר' כי תצא וציינו הגרע"א ז"ל ובפת"ש דבתחילה תמה על מנהג העולם שיוצאין בשותפות מדברי התורת חיים הנ"ל, וכ' לחלק דלא דמי ס"ת לאתרוג [והוב"ד בשלימות בשו"ע רע"א השלם]. וכיו"ב כ' בבית אפרים יו"ד סי' ס"ג דדוקא אתרוג דכתיב ולקחתם לשון רבים בעי' נמי לכם לכל א' וא', משא"כ גבי ס"ת. [ובמנ"ח תרי"ג כ' בעיקר ד"ז צדדים לכאן ולכאן ולא הכריע עיי"ש]. וכ"כ כמה מגדולי האחרונים ללמד זכות על המנהג שיוצאין בס"ת של שותפות, בבית הלוי ח"א ס"ס ו', ובחסד לאברהם יו"ד סי' פ"ד, [ויישבו גם הראיה מסנהדרין הנ"ל]. וכן הגרי"א זצ"ל מקוונא בבאר יצחק סי' י"ט, ושם כ' בתחילה הטעם שכל א' מקנה חלקו לחבירו כשמשתמש בו כמו באתרוג [וסברא זו כתבה גם המנ"ח תרי"ג, רק שם דן דא"כ באותה שעה אם אין לחבירו חלק בה דהוי כמוכרו, ומשום הא לא איריא, דכבר הסכימו הרבה אחריו דלא כתו"ח ואף כשמוכרו או אבד לא איבד המצוה]. ובסו"ד כ' בבאר יצחק שם דסברת האחריו הנ"ל דלא דמי ס"ת לאתרוג. גם במנ"ח מצוה תרי"ג מצדד דמועיל בשל שותפות ואע"פ שאין יכולין ללמוד בה מ"מ יוצא להרמב"ם בכתובה אף כשמניחו בבית גנזיו ע"ש. וכן באור שמח פ"ז מס"ת דחה כל ראיות האחריו שהוכיחו שאין יוצאין בשל שותפות, ע"פ מה שחידש שם שאם א' מהשותפין שייך במצוה מעכב על האחרים בקיום המצוה אבל בלא"ה יוצאים בשל שותפות, ע"ש. ובאגר"מ יו"ד סי' קס"ג כ' דלרש"י ודאי יוצאין בשל שותפות, רק להרא"ש דהטעם

בזה²⁴, ומ"מ יש מי שאומר שאם א' מהשותפים אינו בר חיובא במצוה כגון אשה או קטן אזי גם השאר אין יוצאין²⁵.

י. מקדישו לציבור - הכותב ס"ת למצות כתיבת ס"ת ומקדישו לציבור יש אומרים שאבדה ממנו המצוה כיון ששוב אינה שלו²⁶, ורבים חולקים שיוצא ידי חובתו, ובפרט כשעדיין קורין בו במקום הציבור²⁷, ולכל הדעות יותר טוב

משום לימוד מסתבר שלא יוצאין, ומסיק שאם יקנה ספרים יכתוב ס"ת בחבורת הרבה שותפין ויהיה חלקו שו"פ יצא לכו"ע ע"ש.

24. כן מבואר מכל דברי האחרו' ז"ל שכן המנהג, בנוהג כצאן יוסף, פרדס דוד, באר יצחק ובית הלוי, ובפת"ש סק"א.

25. אור שמח פ"ז מס"ת ה"א, וראה הע' 23. ועיקר ראיתו מחלה דכתיב עריסותיכם, וקיי"ל שאם א' אינו בר חיובא אינו מצטרף. ועי' בתשו' והנהגות ח"ב סי' תק"כ מש"כ על דבריו ומסיק שם דמועיל.

26. תורת חיים סנהדרין כא: כ' דאם הקדיש הס"ת או נאבדה ביטל המצוה וצריך לכתוב אחר וכמ"ש הרמב"ם בהל' מלכים פ"ג גבי נאבד הס"ת של המלך. ואף בהקדיש כיון דכתיב לכם א"כ המצוה שיהא משלו, וכיון דהקדישו לא הוי לכם, והוב"ד בגליון רע"א ר"ס ע"ר, וכן ביד אפרים על או"ח סי' קנ"ג במג"א סקכ"ב, וכן פשיטא ליה להגאון הברוך טעם בהג' לאו"ח סי' רכ"ג לענין שהחיינו דרק אם לא יצא מרשותו מקיים המצוה. וביותר מזה מבואר במהרי"ט יו"ד ח"ב סי' ה' דאף אם יצא מהעיר ביטל המצוה [ראה לעיל הע' 2]. ובברכי"כ כ"כ גם בשם הבית יהודה יו"ד סכ"ג. וברוח חיים סי' ע"ר סק"ח, ובמשנת אברהם ובספר חיים ראיתי שהביאו כן אף בשם המהר"ל מפראג בחי' ליו"ד.

27. במנ"ח מצוה תרי"ג כ' לדחות דברי התו"ח דבס"ת בכתיבה תליא מילתא וכיון שכתב וקיים המצוה לא איכפת לן שנאבד, וכ"כ הקרבן נתנאל בספרו עה"ת תורת נתנאל פר' יתרו. וכ' שם שדברי התו"ח הוא דבר חדש ולא הוזכר בפו' והעולם אין נוהגין כן ע"ש. גם בספר בני יונה [לבעל המעיל צדקה] כ' שאם נאבד ממנו ומצוי באיזה מקום שיוצאים

שלא יקדישנו²⁸, לפיכך הכותב ס"ת לציבור לא יקדישנו לציבור אלא יתננו בתורת שאלה, ולכתחילה יש להתנות כן מתחילה, אך גם בלא התנה מסתמא על דעת כן הוא ובתורת שאלה, אלא אם כן כיון בפירוש להקנותו לבית הכנסת²⁹.

יד"ח שכבר כתבו, ואפי' בנקרע או נשרף קרוב הדבר שיוצאים שהרי כתבו, ומכש"כ בהקדישה לקריאת הציבור שמצות הכתיבה שיר לעצמו, והוב"ד בפת"ש סק"ג. וכ"כ בפרדס דוד עה"ת פר' כי תצא [והובא בגרע"א בגליונו ר"ס ע"ר] דדוקא מלך אינו יוצא אבל יחיד שכתב ס"ת יוצא אף שנאבד שקיים מצות כתיבה. וכן הוכיח בבאר יצחק סי' י"ט ממתני' פ"ג דביכורים מי"ב דיוצאין יד"ח אף שמכרו או נאבד, מדגובה אותו אשה בכתובתה ואיך דוחה מ"ע דפריעת בע"ח למ"ע דכתיבת ס"ת, והיינו משום שיצא מצות הכתיבה במה שכתבה כבר ע"ש.

ולכל דבריהם נראה שזהו רק בשקיים המצוה ע"י כתיבה, אבל הסומך על הפו' שיוצאים בקניה בזה לא שייך לומר שכבר קיים מצות הכתיבה, רק שקיים המצוה שקנה ס"ת ללמוד בו וכיון שנאבד או הקדישו איבד חלקו וצ"ע.

ובערוה"ש כ' שזה תלוי במחלו' הרמב"ם והרא"ש, דלהרמב"ם עיקר המצוה בכתיבה בעלמא, אבל להרא"ש שהמצוה לכתוב ס"ת ע"מ ללמוד, הרי אין יכול כעת ללמוד בה, ומ"מ כ' שם דממ"נ להרמב"ם יוצא בכתיבה ולהרא"ש יוצאין האידנא עיקר המצוה בספרים הנדפסים שהרי בלא"ה אין לומדין מס"ת ולכן בס"ת אין נפק"מ, [ורק אם יקנה גם ספרים הנדפסים ונגנבו יש לקנות חדשים] ע"ש.

28. כן מבואר בבני יונה דאע"פ שחולק על התורת חיים, מ"מ מסיק דלכו"ע יותר טוב שלא יקדישנו שתהא כולו שלו, והוב"ד בפת"ש סק"ג, וכש"כ להפו' שאין יוצאין בהקדישו וכנ"ל. ושו"ר כן במשנת אברהם סי' א' סכ"א אף בשם המהר"ל מפרגא שתהיה כולה שלו ושמו עליה, וכן מנהג העולם כהיום שאינו מקדישו לס"ת כמבואר באו"ח סי' קנ"ג ס"כ ובמג"א שם ס"ק כ"ב.

29. מג"א שם כ' דאפילו לא התנה הוי אדעתא דמנהגא, ומיהו דעת

יא. שכרה ועונש ביטולה - כתב בספר החינוך: "כל המקיים מצות כתיבת ס"ת יהיה ברוך ויחכם הוא ובניו שנא' 'ללמדה את בני ישראל שימה בפיהם', ומי שעבר על המצוה ולא כתב ס"ת אם אפשר לו בשום ענין ביטל עשה זו וענשו גדול כי היא סיבה ללימוד מצוות התורה"³⁰.

הט"ז שם שצריך להתנות מתחילה, וכ"כ במ"ב שם ס"ק צ"ח דלכתחילה צריך להתנות שאין נותנה לחלוטין ובדיעבד אין להחמיר בזה ע"ש, וכן ראיתי להגר"ח פלאג' בספר חיים סי' מ"ד אות י' שהביא כן גם מהמהר"ל מפראג ליר"ד ונחלת יעקב דמסתמא המביא ס"ת לא הקדישו לגמרי. ושכ"כ עוד פו' והעיר עליהם שכן מוכרח גם מעצם הדין שאם הקדישו אזדא המצוה מיניה. [ואמנם אין זו תמיה דאינה קיימי בשיטת החולקים על התר"ח].

ולענין היורשים כ' בספר חיים שם בשם אהלי יהודה ועוד, דיצוה לבניו דלא יקדישו אותו לביהכנ"ס, ואיהו כ' שם שיצוה לבניו שיהיה הס"ת לשם שבו, ולא ירשו בניו אחריו כתורת ירושה ע"ש. ומהגר"ש אלישיב זצ"ל שמעתי שלמעשה בסתמא אף אם לא התנו אינו מקנה הס"ת לביהכ"נ בין בחייו ובין לאתר מותו לענין היורשים. ופשוט דכ"ז בסתמא, אבל בכיון להקדישו לביהכנ"ס ולהקנותו לציבור, שוב אין יכול לחזור בו [ועי' בספר חיים שם].

30. כ"ה בחינוך סוף מצוה תרי"ג, ונראה דקאי אסיפא דקרא וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו. ובמשנת אברהם סי' א' ס"ק מ' בסופו כ' בשם גדולים וצדיקים שהוא גם סגולה לפריה ורביה, ושכ"ה בדגל מחנה אפרים, וחדש שם דטעם הדבר שהקיש סוף הספר לתחילתו. וא"צ לכך, דבזה נמי סמין אסיפא דקרא כ"י לא תשכח מפי זרעו". ובספה"ק כ' שהוא גם סגולה לפרנסה וכמבואר בדברי חז"ל בכמה מקומות עירובין ס"ד המחזיק בנכסי הגר מה יעשה ויתקיימו בידו יקח בהן ס"ת ע"ש, ובב"ק פז: אמרו יעשה להם סגולה ופירשו שם יקנה ס"ת. ובירור' סוף ביכורים כל המקיים ס"ת בתוך ביתו עליו הכתוב אומר הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. ואמנם צריך לדעת שכל אלו לאו משום מצות כתיבת ס"ת לחוד נגעו בה, שהרי מיירי בקנין ס"ת

וכתב הטור שהרבה יש לטרוח אחר מצוה זו. והעולם שמקילין בזה לפי שאין ידם משגת, וגם נהגו לסמוך על כמה פו' שלענין זה בזמננו שעיקר הלימוד מספרים הנדפסים מקיימין בהן עיקר המצוה.

הצטרפות לשותפות בס"ת - ועכ"פ יראה כל איש מישראל לכל הפחות להצטרף לחבורה העושין ס"ת בשותפות וגם לכתוב ולהדפיס ולקנות שאר ספרים הנדפסים וללמוד בהם³¹. וכשיהיה באפשרותו יקיים מצות כתיבת

לקטן שאינו מחוייב ולהרבה פו' אין יוצאין כלל בקנין. וגם בירו' מיירי אף בס"ת שבא לו בירושה, רק זכות התורה עצמו והחזקתה בביתו קאמר. אך פשוט שכל אלו ישנן גם במצות כתיבת ס"ת ובכלל מאתיים מנה.

31. הבאר שבע בתשו' בבאר מים חיים סי' ט"ז תמה על מנהג העולם שאין מקיימין מ"ע בכתיבת ס"ת וכ' שם דאפי' רבנן קשישי דמדקדקי טובא במעשיהם לא ראיתי שנוהרו במצוה זו ע"ש. ובברכ"י סי' ע"ר הביא מחוט השני שתמה עליו שהרי איכא לסברת הרא"ש והטור וכמ"ש הפרישה והש"ך דאין בזמנינו מצות כתיבת ס"ת כשר, ובברכ"י כ' שם שדעת הבאר שבע כהב"י דאף להרא"ש איכא האידנא מצות ס"ת ע"ש. עכ"פ העולם שסמכו להקל צ"ל כמ"ש בחוט השני שסומכין על הש"ך, וכמ"ש בפנים מאירות ח"ג ס"ס כ' שכבר הכריע הש"ך שבדורנו אין מצות כתיבת ס"ת אלא בגמ' ופירושים, וכ"מ בספר חרדים פרק ה' סעיף נ"ד דכהיום עיקר המצוה בחומשים. וכן דעת הערוה"ש. ואף שרוה"פ חולקים וכשי' הב"י והגר"א מ"מ למנהג העולם צריך לימוד זכות כנ"ל. ובחיי אדם כלל ל"א ס"נ הביא המחלוקת בתחילה דעת הש"ך ובי"א דעת הב"י ודעימיה וכ' וירא שמים יצא ידי כולם אם ידו משגת ואם אין ידו משגת ויבוא עי"ז לידי ביטול תורה שאין לו ספרי גמ' ופו' נ"ל דלכו"ע הם קודמין לס"ת, דדוקא ת"ת חשוב יותר מכתיבת ס"ת [ונראה מדבריו שעיקר דעתו כהש"ך ופרישה, ושו"ר כן להדיא להחיי"א בקיצור ספר חרדים שחיבר].

ובאגרו"מ יו"ד ס"ס קס"ג כ' דהטעם שמקילין בזה לפי שאין ידם

ס"ת. ורבים מגדולי ישראל זצ"ל שנשתוקקו מאד למצוה זו, וקיימה גם לעת זקנותן [ומצוה זו אין עוברין על קיומה בכל רגע]³².

יב. **שיעור הוצאת ממונו** - שיעור חיוב המצוה כבכל המצוות, עד עשירית מנכסיו וי"א עד חומש, אבל ביותר מזה אינו חייב להוציא³³.

משגת, וזה עפמש"כ שם שכל שהוא הון רב אף פחות מעשירית נכסיו א"צ ליתן לזה [וראה להלן דעת המ"ב ועוד שחייב ליתן למצוות עד עשירית או עד חומש מנכסיו]. גם איכא לשי' השאג"א סי' ל"ו שבזה"ז שאין בקי אין בחסרות ויתירות, רפויה המצוה בידנו [ורבים חולקים כמשנ"ת לעיל] ועפ"ז שמעתי ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שהעולם סומכין על הנ"ל הואיל ואין ידם משגת מ"מ יש לכתוב ס"ת לכל הפחות בשותפות כדעת הרבה פו' שיוצאים בזה עכ"ד, וגם יקנה שאר ספרים וחומשים ופו' ללמוד בהם כשיטת הרא"ש וכמ"ש בחי"א ובאגרו"מ שם שבזה יוצאין לכו"ע בשותפות. ושוב בא לידי ספר משנת אברהם סי' א' סכ"ז ומסיק שם דמי שאין ידו משגת לכתוב לבדו חייב לכתוב עכ"פ בחבורה ואח"כ כאשר תשיג ידו צריך לכתוב ס"ת לחוד לצאת ידי כולם ע"ש. ולמשנ"ת לעיל א"ש מה שנוהגין להקל בשל שותפות בכל אופן, בצירוף מה שקונין שאר ספרים וחומשים ופו' וכו"ל.

32. רמב"ם פ"ח מס"ת ה"ד, ובתשו' הגרע"א ז"ל ס"ס ע"ה והכת"ס יו"ד סי' קל"ו, והחזו"א בסוף ימיו ורבנו הקה"י ע"י תיקון ס"ת שקנאו, ראה בארחות רבינו ח"א ובהוספות שם (בנמ"ח יו"ד עמ' ריח, רכב). וע' במנ"ח מצוה תרי"ג שכתב שאם המצוה שיהיה לו ס"ת אזי כל רגע המצוה וכבר מגיל י"ג צריך לקיימה, ולא ראינו נזהרים בזה, אך להרמב"ם המצוה בכתיבה ופעם א' בחייו שכתב קיים המצוה רק שזריזין מקדימין למצוות ע"ש.

33. ברמ"א סי' תרנ"ו כ' שאין צריך לבזבז הון רב למצוה עוברת וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. וברבינו ירוחם כ' שצריך להוציא ע"ז עישור מנכסיו והובא בב"י שם שהקשה עליו מנין לו זה. ובמג"א א"ר ובכו"ע ביארו בדבריו באורך ע"ש. ובמשנ"ב שם סק"ח כ'

יג. ברכה - אין מברכין על מצות כתיבת ס"ת לא בתחילתו ולא בסיומו³⁴, [ולענין ברכת שהחיינו ראה להלן פ"ב דין יח].

דחייב לכל הפחות עד עשירית ואפשר דחייב עד חומש ע"ש. ובמנ"ח מצוה תרי"ג כ' בפשיטות לענין ס"ת דחייב עד חומש. ובאגרו"מ יו"ד ס"ס קסג כ' שלרוה"פ אין צריך להוציא הון רב אף שהוא פחות מחומש, [וכדמשמע בב"י שם] ולהרי"ו חייב עד עשירית מנכסיו וכן להראב"ד והרשב"א יש לחייב עד חומש מנכסיו וכ' שם שיש לסמוך על רוה"פ שאף עשירית אינו מחויב, ומטעם זה הרבה גדולי תורה ויראי ד' שלא קיימו המצוה, ומ"מ עד עשירית כהרי"ו רוח חכמים נוחה הימנו, ועד חומש מנכסיו צ"ע כי יהיה על חשבון מצוות אחרות ע"ש. וכתבנו בפנים כהכרעת המ"ב.

34. תשו' מהר"י בירב סי' ס"ב והובא בשלחן גבוה סי' ע"ר סק"ב, וכ"כ החת"ס בתשו' או"ח סי' נ"ב, וטעמו שבתחילתו עדיין לא נגמרה המצוה, ובסיומו נמי אין לברך לדידן דאין בקיאים בחסירות ויתירות, ואפשר שלא קיים המצוה. ולענ"ד יש להוסיף בזה די"א דהאידינא אין המצוה כלל בכתובה ועוד דלהרא"ש עיקר המצוה הלימוד [ואף בקניה מקיים המצוה כל שלמד מתוכו], א"כ בכתובה עצמה עדיין אין גמר מצוה שעיקרה הלימוד [ועל הלימוד הרי הוא מברך, ואפשר שזהו הטעם שעולין לתורה בהכנסת ס"ת ומברכין עליה]. ושו"ר ממש ככ"ז במשנת אברהם סי' ד' סק"ה בשם היד שאול ליו"ד סי' רפ"ט.

פרק ב

סיום הספר וחינוכו

א. "לכם" תשלום לסופר על הכתיבה הקלף והדיו - בעל הספר אם אינו כותב בעצמו שוכר סופר לכתוב עבורו הס"ת¹, ואף משלם עבור הקלף והדיו שיהא גם הקלף והדיו שלו². אם לא שילם בעל הספר לסופר שכרו ואף במקצת אם יש לחוש שאינו "לכם", שאומן קונה בשבח כלי ראה במקורות³.

1. רמב"ם סהמ"צ עשה י"ח ובפ"ז ה"א ובקריית ספר שם, ובחינוך מצוה תרי"ג. וברמ"א סי' ע"ר ס"א. וראה פרק א' הע' 9. ועי' בתשו' כת"ס יו"ד סי' קל"ו.

2. בנימו"י ריש הל' ס"ת שיהא טורח בתיקון הקלף, והובא בב"י סי' ע"ר. ובפת"ש שם סק"ז, ובפמ"ג בפתיחה להל' תפילין נסתפק בכתיבת ספר תורה על איסוה"נ, וכ' שמכתבו לכם את השירה הזאת לומר שלכם תהא לא מצאתי כעת עיי"ש. ובאמרי בינה או"ח סי' י"א הביא שכן מפורש ביד רמה סנהדרין כא: דדרשי' כן מכתבו לכם משלכם, ושכן ס"ל לתו"ח בסנהדרין שם, דלכן בהקדישו אינו יוצא, ואף החולקים שיוצא משום דכבר היתה שלו. וכ"כ במנ"ח מצוה תרי"ג דודאי צריך שיהא הקלף והדיו שלו. ובפת"ש סק"ז כשם המשנת חכמים שבעל הספר יקנה בעצמו את הקלף ע"ש. ועי' תשובות והנהגות ח"א סי' תרכ"ג שהסופר יקנה לבעל הספר הדיו והקלף.

3. במנ"ח מצוה תרי"ג נסתפק אם אומן קונה בשבח כלי ולא הוי שלו. ולענ"ד י"ל לא מיבעיא לדעת הר"ף לרוה"פ דאין אומן קונה בשבח כלי וכדסתמת השו"ע חו"מ סי' ש"ו, ובביהגר"א אה"ע סי' כ"ח סקמ"ה, אלא אף למאי דחיישי' לחומרא להרא"ש וטור דאומן קונה בשבח כלי כמ"ש הש"ך שם סק"ג, כבר כ' הנהגות שם סק"ד בשם הרשב"א דכ"ז

ב. סיום הס"ת ע"י בעל הס"ת – המנהג לסיים הס"ת במילוי האותיות האחרונות של התורה. וראוי שבעל הס"ת יכתוב בעצמו המילות הראשונות מבראשית, ופס' "תורה ציוה לנו משה", ול' אחרונה דישראל⁴.

ג. כיבוד לגדולים וכו' למילוי האותיות בשליחותו – בעל הספר מכבד לגדולים ושאר מקורבים במילוי או כתיבת האותיות, וראוי שימנה לכל מכובד כשליח לכתוב עבורו הס"ת והם יכונו לכתוב בשליחותו⁵, ומ"מ בכל אופן יוצאין שהם כותבים עבורו⁶. והמנהג כיום שהסופר כותב האותיות

דוקא כששינה מדעת בעה"ב, אבל כשעשה בציווי בעה"ב ולצרכו ולא שינה אע"פ שלא קיבל השכר אין האומן קונה בשבח. ושו"ר בישועות מלכו יו"ד סי' ע"ח אודות סופר שנתן הס"ת ולא שילמו לו ואסר הנאה מהס"ת עד שישלמו לו, וכ' שם שאין מקום לדון בדין אומן קונה בשבח כלי, כיון שכבר נתן הס"ת לקהל עי' קידושין מח. יעו"ש.

4. שיטמ"ק ב"ב יד. ובתוס' רא"ש שם לענין פס' תורה ציוה שיכתבנו בעצמו שנקרא תורה. ובחקרי לב יו"ד ח"ג סי' קי"ח וברוח חיים יו"ר סי' ע"ר סק"א, ובשלחן גבוה שם סוף סק"ג שמילה אחרונה כותב בעצמו. ובתשו' כת"ס יו"ד סי' קל"ו כ' שזיכני השי"ת להתחיל לקיים מ"ע של כתבו לכם כו' וכתבתי פס' הראשון כ"ח אותיות. ובמשנת אברהם סי' א' סכ"ח שאות אחרונה יעשו בעצמם, וכן נהג מרן החזו"א בס"ת שכתב לעצמו, שאות למ"ד דלעיני כל ישראל עשה בעצמו, עי' ארחות רבינו ח"א בהוספות (בנמ"ח יו"ד עמ' ריח), ובתשו' והנהגות ח"א סי' תרכ"ד.

5. אע"פ שמצוה בו יותר מבשלוחו, כבר נהגו לכבד, עי' משנת אברהם סי' א' סכ"ח באורך ובסקל"ה שם באורך ע"פ התבואות שור סי' כ"ח ס"ק י"ד דבדרך כבוד שרי לכבוד המצוה שתעשה בגדולים, ובפרט כשעושה גם בתורת שליחות עיש"ב. ובמקדש מעט סי' ע"ר סק"ו. ומ"מ כ' במשנת אברהם דמ"מ אות אחרונה של הספר ראוי שיעשה בעצמו.

6. ראה לעיל פ"א הע' 14 דעת הרבה אחרו' שצריך שליחות לכתובת ס"ת, ואף אין מועיל מדין זכין וכמ"ש בפת"ש סק"ט. וכן מבואר במשנת

חלולות, והמכובדים ממלאים החלל בדיו⁷.

ד. מילוי אותיות ע"י קמן, אשה, מוסר, מומר ומחלל שבת – יש דעות בפוסקים אם אותיות חלולות נחשבים לכתב כשר, בפרט באופן שיכולים לקרותה לאות אחרת (כגון י' חלולה), ולכן אין לכבד במילוי האות לכל מי שפסול לכתוב ס"ת כגון לקטן, ואף לאחר י"ג שנים כל שלא ידוע שהביא ב' שערות [ובדיעבד ראה במקורות], ולאשה ולמוסר למלכות וכן למומר או למחלל שבת בפרהסיא⁸.

אברהם סי' א' סקל"ב דלכתחילה ראוי למנות שליח, ומ"מ שמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל דאף בלא מינוי מועיל בכל אופן שהם כותבים עבורו וממילא הוא שלוחיו למצוה, אך מש"כ שם במשנת אברהם לדמות להפ"ו שכ' שמועיל כיבוד אף במילה, ובלא שליחות וה"ה לכאן, אינו מובן דשם אין המצוה על גופו ובדרך כיבוד כשהוא כבוד למצוה יכול לכבד לאחרים לקיימה, אבל כאן הרי המצוה שלו והס"ת שלו לכו"ע צריך שיהיו שלוחיו, ואמנם דעת כמה פוס' דא"צ שליחות אף בכתבת ס"ת, וכמ"ש באמרי בינה סי' י"א שהעיקר שהבעה"ב יתעסק בכתבת הס"ת ותיקונו ואין צריך שליחות דוקא, וכן מצדד בכת"ס יו"ד סי' קל"ו דלא בעי שליחות. וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ב סי' תקל"ב. ומ"מ כ' בכת"ס שם דע"י שליחות עדיף טפי.

7. שואל ומשיב קמא ח"ג סי' ק"ב. ובדברי מלכיאל ח"ד סי' צ' ובמשנת אברהם סי' א' סקל"ה.

8. בענין אותיות חלולות, בדברי מלכיאל ח"ד סי' צ' ובצור יעקב ס' נ"ה, והמקדש מעט בתשו' הנד' בספר ישועות חכמה, ס"ל דכשירות אף בלא המילוי, ואף התירו למלאותן ע"י קטנים או פסולים, ומאיך בשו"מ תליתאה ח"א סי' ש"צ נראה דפוסל בזה ובקושי התיר בדיעבד לבן י"ג שנה ובפסול דרבנן. וכ"כ בארחות רבנו ח"א (בנמ"ח יו"ד עמ' רכד) בשם מרן הקה"י זצ"ל דנקט דהאותיות כשרות אף בלא המילוי [ובעיקר הדין ע' במ"ב סי' ל"ב סקל"ב מכל האחרו' שנקב פוסל כשעל ידו נראית האות חלוקה לשנים, וא"כ כש"כ באות חלוקה ממש. ואפשר דנקב שאני וצ"ע].

ה. הידור במילוי האותיות לבעל הס"ת - ומאידך יש מהדרין בקיום המצוה ובפרט בעל הספר שלא להסתפק במילוי האות החלולה אלא באופן שתהא פסולה דוקא קודם לכן [ע"י ריחוק חלקי האות זו מזו ולחברה ולהכשירה]. ומרן החזו"א עשה בס"ת שלו כל הלמ"ד האחרונה של הס"ת⁹.

ונפק"מ בכ"ז לענין ליתן לפסולים לכתובה למלאות האותיות לקטן ולאשה ולמומר וכמ"ש ביו"ד רפ"א ס"ג. ואף לקטן בן י"ג שנים אין ליתן לכתחילה כל שלא ידוע שהביא ב' שערות, וכמ"ש בשו"מ שם. [ואמנם בדיעבד יש להקל כמ"ש בשו"מ שם, ובביאור"ל ר"ס ל"ט דהנוב"י ופמ"ג מכשירים והגרע"א פוסל, ועי' בתורת חסד שהשיג על הרע"א ומסיק להכשיר ובפרט באותיות חלולות שדעת כל הפו' הנ"ל דכשר]. ואמנם במשנת אברהם סי' א' סקל"ו כ' אף שאותיות חלולות כשרות מ"מ אין ליתן לפסולים למלאותם שהרי עוברים ג"כ על הקו שכתב הסופר והוי כתב פסול ע"ג כתב כשר דפסול. ואמנם בדיעבד יש להכשיר בזה ובפרט כשמעביר עליו קולמוס לשמה וכמ"ש בביה"ל סי' ל"ב סי"ז.

ואמנם בעיקר דין אותיות חלולות שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין לקבוע בזה כלל, שמצוי שאין ניכר צורת האות בו ואף נדמית לאחרת, כגון באות י' חלולה פעמים נראית כמ"ם וגם מצוי שחסר חיבור חלקי האות עצמן באופן שפוסל, ובכ"ז האות פסולה לכל הדעות וכשתיקנה הר"ז מכשירה, ולכן בכה"ג יש מעלה אף למתקנה שהוא הכשיר הספר ותיקנו באות אחת, [וגם באות כזו חומרא שכשעשאו ע"י פסול לכתובה נפסל הספר]. ומ"מ המנהג שהמכובדים ממלאים האותיות החלולות אף למכשירין האותיות, אע"פ שכבר האות כשרה מ"מ כל שמוסיף בעובי האות נטפל לאות והוי כחלק מהכתיבה ונמצא שהממלא נתעסק במצות הכתיבה, והטעם שעושין כן הוא משום נוי הספר שהכתב נאה וגם שבאופן זה לא מאבד בעל הספר מצותו, ששילם שכר הסופר שהוא כפועל ושלוחו, וידו כידו, ונמצא דאף שמכבד אחרים מ"מ האותיות והכשרן נעשו ע"י הסופר ששכר, וכידו ממש.

9. אורחות רבינו ח"א בהוספות (בנמ"ח יו"ד עמ' ריח) ובסופו שם

ו. כתיבה מתוך הכתב - אסור לכתוב אפילו אות אחת שלא מן הכתב, אך במילוי אות חלולה שבסיום כתיבת הס"ת, אם ניכר כבר רושם צורת האות אין קפידא בכך¹⁰.

ז. יד ימין ובאיטר - יזהרו לכתוב ביד ימין, ואיטר כותב בשמאלו שהיא כימין כל אדם¹¹.

ח. נשים לכתיבה ותפירת היריעות - נשים פסולות לכתיבת ס"ת, וכן יש ליזהר שלא יעשו שום תיקון בס"ת דהיינו מהמעשים המכשירים לס"ת, לפיכך אין ליתן לה לתפור יריעות הס"ת ואם תפרו צריך להתיר התפירות בדאפשר,

תמונת הלמ"ד שכתבה מרן זצ"ל שהרבה יש ללמוד ממנה לדינא. [ושמעתי מפי מקור נאמן שקודם שכתב החזו"א את הלמד בספרו שאל את הסופר האם אותיות חלולות אינן כשרות, וכפה"נ לכן החליט לעשות כל האות בעצמו ולא לחזור על אות חלולה, ולקיים המצוה בעצמו בס"ת שלו]. וכן מרן הקה"י זצ"ל אמר שאותיות חלולות כשרות עי"ש בארחות רבינו, ומ"מ כיון שלא היה ס"ת שלו משום נוי הספר ומצות בעל הספר לא עשה כשכיבדוהו כל האות אלא ע"י מילוי האותיות שתהא כתיבה נאה, ואף זה בכלל מתעסק במצוה.

10. מגילה יח: וי"ד סי' רע"ב ס"ב ומ"מ שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שבמילוי אותיות שבכתיבת ספר תורה אין להקפיד על כך הואיל ועיקר צורת האות לפניך, וכמ"ש בגמ' שם בר' מאיר שד"ת מיושרין אצלו א"צ לכתוב מתוך הכתב. ושור"ר כן בתשו' יד יצחק ח"ב סי' רי"א ע"ש. ובארחות רבינו ח"א עמ' של"א (בנמ"ח יו"ד עמ' רכד) שמרן הקה"י זצ"ל כשמילא האותיות לא הוציאם מפיו המילה לפני המילוי משום שהאותיות כבר ישנן והוא רק ממלא אותן ע"ש. ואמנם צ"ע לטעם שכ' הב"ח שצריך לקרות התיבה מפיו כדי להמשיך קדושה על האותיות והוב"ד בקסה"ס סי' ה' ס"ו א"כ י"ל דאף במילוי אותיות שייך זה וצ"ע.

11. שו"ע סי' ל"ב ס"ה ובשולט בשתי ידיו ע' במ"ב שם דכשר בדיעבד בשמאל.

ומ"מ יכול הסופר לתפור תפירה ראשו' ואחרו' וא' באמצע ושאר התפירות ע"י נשים¹².

מ. בוונה למ"ע ולשם קדושת ס"ת – בעה"ב אומר בתחילת הכתיבה וההתעסקות בס"ת, "הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע של כתיבת ס"ת"¹³, וכל מי שכותב אות בס"ת וכן המכובדים במילוי האותיות יאמרו "הריני כותב לשם קדושת ס"ת" ויכוונו כשלוcho של בעל הספר במצוה, ואם יש להם חלק בס"ת כגון שמקנה להם בעל הספר חלק בו קודם שכותבין יכוונו גם למצוות כתיבת ספר תורה¹⁴.

12. נשים פסולות לכתיבת ס"ת, וכ' מהר"ם לובלין בתשו' סי' ס"ח שלכתחילה פסולות אף בכל תיקון עשיתן, ולענין דיעבד כ' שם שיש לסמוך להקל בשאר תיקוני עשיה שאינן בכלל כתיבה, ובתפירה אם אפשר בקל לתקן יש לתקן, והוב"ד בבית לחם יהודה יו"ד סי' רע"ח, וכ"ש שיש ליזהר שלא לעשות שום תיקון בס"ת ע"י קטן או אשה, וכ"כ בקסת הסופר לפסול ושצריכים לזרז שלא לעשות שום תיקון ע"י אשה או קטן, ומשמע שם שמחמיר אף בדיעבד, ובנחלת צבי יו"ד סי' רפ"א כ' דיש לפוסלן לכל תיקון עשיתן משום תפירה, ומ"מ כ' שם עיצה דהסופר יתפור תפירה ראשו' ואחרונה וא' באמצע והשאר אפשר ע"י נשים שאינה מעכבת התפירה. ובביאור הלכה ס"ס ל"ט הביא דמהרא"ל צינץ בתשו' חולק על המהר"ם ופוסל אף בדיעבד, ומסיק שם כעצת הנחלת צבי הנ"ל [כצ"ל ולא פת"ש, ומ"מ מחבר א' הוא].

13. עי' רמב"ן במלחמות ריש סוכה דדריש כתבו לכם לשם חובתכם, וביד שאול יו"ד סי' ל"ה ובמשנת אברהם סי' א' סמ"א. ובחיי אדם סוף כלל מח שכן יסדו קדמונינו ע"ש, וכ"ה בנוב"י קמא יו"ד סי' צ"ג בכל מצוות שאין בהם ברכה הנני נוהג לומר הנני עושה דבר זה לקיום מצות בוראי.

14. כת"ס יו"ד סי' קל"ו [ובשם הק' צריך ליזהר לכוון לקדושת השמות אך אין מכבדין בשמות הק'] ויש להזהיר המכובדים שיזהרו לכתוב בשליחות עבד בעל הספר, ראה לעיל הע' 6 ובאורחות רבינו ח"א (בנמ"ח יו"ד עמ' רכד) כ' שמרן הקה"י היה אומר הריני כותב בשליחות כל בעלי הספר. וכ"ז כשאין להם חלק בס"ת שאז אין מקיימין בעצמם

י. תחנון - אם גמר כתיבת הס"ת וחינוכו נעשה לעת ערב ומתפללים שם מנחה יש נוהגים שאין אומרים שם תחנון, ומנהגנו שאומרים תחנון, וכן דעת גדולי ההוראה¹⁵.

יא. גלילת הס"ת, עימורו ונשיאתו בכבוד גדול - אחר גמר האותיות גוללים הס"ת לאמצעו ומפאריין הס"ת בפרוכת נאה ובכל מיני קישוטיין ועטרות¹⁶ ואח"כ נושאים הס"ת בכבוד גדול תחת חופה שנאמר "ויהי ככלותו לדבר עמו" ודרשו חז"ל ככלה הנכנסת תחת חופתה, ונושאים הס"ת בכבוד גדול ובזמירות ותשבחות כמו שנא' בארון (שמואל ב' ו) "ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ד' בתרועה וקול שופרות" וגו'¹⁷.

כתבו לכם וכמ"ש בביאורי מוהרא"ש שעל הסמ"ג. אבל כשיש להם חלק או שותפות בס"ת אף הם בכלל המצוה בכתבו לכם ויכונו לקיים מצוה זו, וכ"כ במשנת אברהם סי' א' ס"ל ע"ש. ולכן יש נוהגים שהמכובדים קודם שכותבים מקנים למכובדים חלק בס"ת.

15. יש נוהגין שלא לומר תחנון ויש לזה יסוד ביש"ש ב"ק פ' מרובה סי' ל"ז דהוי סעודת מצוה. ועי' בנמוק"י ב"ב קכ"א. (נג: ברי"ף) ד"ה יום תבר גבי לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויוהכ"פ, שבאותו היום היו משלימין ומסיימין המצוה היו עושין שמחה גדולה. חזי' שמנהג ישראל לשמוח ולעשות י"ט ביום השלמת המצוה. ואמנם עי' בתשו' פרי השדה ח"ג סי' קפ"ד שהביא מנהגים חלוקים אם יש לומר תחנון ביום השלמת מסכת והחזיק שם בידי המנהג לומר תחנון ע"ש. ומהגר"ש אלישיב זצ"ל שמעתי שמנהגנו לומר תחנון לפי שאין מקור ברור לזה בפו'.

16. שבת קלג: התנאה לפניו במצות כו' כורכו בשיראין נאין. ובימא ע. וכל א' מביא ס"ת מתוך ביתו וקורא בו להראות חזותו לרבים ופירש"י וז"ל: "להראות נוי של ס"ת ותפארת בעליה שטרח להתנאות במצוה זה קלי ואנוהו וכו' ס"ת נאה קלף נאה דיו נאה" ע"כ.

17. עי' בהגר"א סי' רפ"ב סק"א ובתשו' מהרי"א יו"ד רפ"ג שהשוה הכנסת הס"ת דומיא דנשיאת ארון הברית לירושלים בשמואל ב'.

יב. אבוקות כלי זמר שירה וריקודים – המנהג שהולכים לפני הס"ת באבוקות דולקות ונרות ובכלי זמר, וברוב עם הדרת מלך¹⁸, ושרים כל מיני זמירות ותשבחות מעניין שבח התורה, ומרקדים בכל עוז לפני ד', וכן נהג הגר"א לרקד לפני הס"ת בכל כחו כמ"ש בנשיאת הארון "ודוד מפוז ומכרכר בכל עוז לפני ד'"¹⁹.

יג. כיבוד בנשיאת הס"ת – נוהגים שבעל הס"ת נושא את הס"ת מהבית לביהכנ"ס ומכבד בדרך להרב האב"ד וגדולים וצדיקים, ולכל מי שמכבד בעל הספר²⁰, ויש שנהגו לכבד בנשיאת הס"ת לכהנים ולוים כמו בנשיאת הארון²¹.

יד. חיוב עמידה ולויה – כל מי שרואה הס"ת עובר חייב לעמוד מלפניו, ויהיו הכל עומדים עד שיעבור, וראוי

18. במתני' סוכה נא. בגדר השמחה שבמקדש באבוקות וכל מיני כלי זמר ושירות ותשבחות, וברמב"ם סוף פ"ח מלולב, ואפשר שהמנהג ליקח אבוקות כמו במתן תורה שנא' וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. ובשד"ח ח"ט מע' יו"ט סי' א' אות ל"ט כ' שלפנים היה המנהג שבליל שמח"ת היו זקני וחשובי ביהכ"נ מקיפים התיבה באבוקות גדולות בידיהם לפני הס"ת שבידם ולכבוד הס"ת כו'. ובעיקר הדבר להוליך אבוקה ב"ט ערער הפר"ח במים חיים ס"ט משום חשש כיבוי ע"ש. ולפי"ז המכניסין ס"ת בחג השבועות צריכין ליזהר שלא להוליך לפניו אבוקות.

19. עי' מהרי"ק שורש הט' בשם רב האי גאון על הקילוסים וריקודים שעושים לכבודה של תורה [וכש"כ בסיום כתיבת ס"ת והכנסתו] וברמ"א סי' תרס"ט ס"א ומ"ב שם סק"ו. ובמעשה רב להגר"א שרקד בכל כוחו לפני הס"ת כמו שנאמר בדוד המלך בנשיאת הארון. [ולענין הכנסת ס"ת בימי הספירה ראה הל' חג בחג ספירת העומר פ"ז דין י'].

20. ספר נוהג כצאן יוסף מנהגי פפד"מ [מע' ק' או' מ'] והובא בספר חיים להגר"ח פלאגי סימן מ"ד ס"ד.

21. תשו' מהרי"א יו"ד סי' רפ"ג וע' בגליון מהרש"א יו"ד רפ"ח שהביא מהחינוך פרשת נשא שדרך כבוד התורה שישאו אותו בני לוי.

לילך אחריו ללוותו שנאמר "אחר ד' אלקיכם תלכו"²².

מזן. דרכים נקיות - כשמוליכים הס"ת ראוי לזהר שלא להוליכו במבואות המטונפות אלא שיהיו הדרכים נקיות מאשפה וריח רע, ומ"מ כשאי אפשר והס"ת מכוסה בטלית מותר²³.

מזן. הוצאת ס"ת ישנים - כשמגיעים עם הס"ת לפני ביהכנ"ס נוהגים שיוצאים לקראתו עם הס"ת הישנים שבביהכנ"ס עד פתח בית הכנסת²⁴, וי"א שאף מוציאים לקראתו את הס"ת לחוץ²⁵, וצריך שיהיו שם י' אנשים ללוות הס"ת²⁶.

22. קידושין לג: וטוש"ע יר"ד סי' רפ"ב ולענין ליווי הס"ת בסוטה לט: וברמב"ם פ"ב מתפלה הכ"ד. ועי' בפת"ש מתשו' יד אליהו דאפי' אם עוסק בתורה חייב לעמוד בפני ס"ת. ולכאור' כ"ז כשהיא לפניו, אבל כשעוברת ברה"ר והוא בבית אינו חייב. אך בב"י כ' בשם הר"ר מנוח דאף השומע קול הנושא ס"ת אע"פ שאינו רואה אותו חייב לעמוד, ולפ"ז כששומעין קול הכנסת ס"ת יש ג"כ לעמוד לכבוד הס"ת. ומכאן נובע המנהג שנהגו ללוות הס"ת, וע"פ הגמ' בסוטה הנ"ל דכתיב אחרי ה' אלקיכם תלכו וברמב"ם הנ"ל. וידוע מעשה במרן החזו"א זצ"ל שישב בסעודת ז' ברכות ועבר ס"ת בחוץ ואמר החזו"א שנצא ללוות הס"ת.

23. תשו' רדב"ז ח"ד סי' ל"ו ובמג"א סי' מ"ג סקי"א ובמ"ב שם סק"כ, ומ"מ מעיקר הדין במכוסה מותר וכמ"ש הרדב"ז ומג"א שם ולכן כשאי אפשר מכסהו בטלית [שאינו כליין דהס"ת]. וע' תשו' הרמ"ע מפאנו סי' נ"ט.

24. נוהג כצאן יוסף והובא בספר חיים סי' מ"ד.

25. ברכ"י ס"ס קל"ה בשם האחרון שאף להוציא ס"ת לקראת ס"ת אחר מיחו חכמים בדבר. ובשם המהר"י אירגאס שאף ע"פ סוד אינו נכון, וכ' שם הברכ"י אבל מהר"י אבובה התיר בתשו' להוציא ס"ת לקראת ס"ת אחר אף מבית אחר דכל לשמחת התורה ולכבודה ש"ד ע"ש.

26. רמב"ם פ"ב מתפילה הכ"ד. הר"ם ראקאנטי הובא בבית לחם יהודה

י'. הקפות ואתה הראת - מקיפים הבימה עם הס"ת ויש מקיפים ג' או ז' פעמים, וכן יש נוהגים לומר "אתה הראת" וגו', כמו בשמחת תורה ונהרא נהרא ופשטיה²⁷.

יח. שהחיינו - יש דעות בפוסקים אם הכותב ס"ת יברך שהחיינו ובפרט כשנותנו לציבור ואם יברך הטוב והמטיב, וספק ברכות להקל, ולפיכך נהגו שבעל הספר לוקח פרי חדש או בגד חדש ומברך שהחיינו, ואם נותן לציבור יש נוהגין שגדול הציבור מברך כנ"ל. ובמקומות שעולין לתורה מברך בשעה שעולה [והטוב והמטיב אין לברך]²⁸.

סי' רפ"ב ובברכ"י שם מהכנה"ג בשמו שהוסיף בזה דטוב לעשות כן אך אין איסור בדבר ע"ש.

27. רמ"א תרס"ט ס"א ובמ"ב סק"י ובספר ויצבור יוסף.

28. בברכ"י יו"ד סי' ע"ר סק"ז בשם תשו' בית יהודה דיש נוהגין שהקונה ס"ת מברך שהחיינו ובעת עלותו לתורה להקנותו לציבור מברך הטוב והמטיב, וכן בשלחן גבוה סי' ע"ר סק"ב כתב ממחר"י בירב בתשו' סי' ס"ב כתב שבעל הספר אומר שהחיינו בשעת קריאה ראשונה ושכן הסכים ה"ר שלמה בן עזרא ורבי שלמה אלגאזי, והוסיף שאף צריך לברך הטוב והמטיב ושרבי ניסים בן ג'אמיל כ' שלא לברך הטוב והמטיב רק שהחיינו. וכ"ה במגן גבורים או"ח סי' רכ"ג בשל"ג סק"ב. ובעיקר ד"ז תמה טובא בעמק ברכה דיני מצות כתיבת ס"ת (או' ה') מה שייך הטוה"מ אחר שבירך שהחיינו דעל חלקו כבר בירך. ואמנם בבית יהודה שם כ' שלדעתו נראה דאין לברך שהחיינו דהרי להרא"ש אין נגמרת המצוה בקניית ס"ת וללמוד בו אלא אף בשאר ספרים. ובפרט בשותפין דלכמה פו' אין מקיימין מצוה כלל [ומטעם קנין המצוה אין לברך שאין בו הנאת הגוף]. וכ"ה בשע"ת ומחז"ב סי' רכ"ג סק"א.

ובתשו' חת"ס או"ח סי' נ"ג כ' דכשנותן לציבור אין לברך הטוב והמטיב שאין זה טוב לעצמו ואם אינו נותן לציבור לא שייך כלל הטוה"מ. ולענין שהחיינו הביא שם מהמג"א סי' רכ"ג שאין לברך על קניית ספרים דמללה"נ. ואף למהר"ם מינץ שכ' שמברך, כ"ז ביחיד אבל בשל ציבור לא יגיע לכל א' חלק חשוב. אבל בס"ת של יחיד משמע

ימ. קריאת התורה - יש מקומות שנהגו לקרות בתורה כשמכניסים הספר תורה לבית הכנסת ג' עולים בפרשה וזאת הברכה [כמו בליל שמחת תורה], ויש שנוהגים לקרות בלא ברכה, וכן נהגו אצל מרן החזון איש זצ"ל. והפרושים בירושלים נהגו שלא להוציא ספר תורה כלל ולקרות בו ואף בליל שמחת תורה, כהפוסקים שאין להוציא ס"ת בציבור בימים שאין מחויבים ולקרות בו בלא ברכה. וכן דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל²⁹.

בחת"ס שיש לברך, ושכ"מ ברמב"ם פי"א מברכות דאף הקונה תפילין מברך. ובפמ"ג סי' רכ"ג כ' שהמנהג שאין מברכין על ספרים רק בלא שם ומלכות וכ"כ בדה"ח. ואמנם בחי"א כ' שאם מצפה לספר ושמו בקנייתו מברך שהחיינו דהברכה על השמחה ולא על השימוש והובא במ"ב רכ"ג סקי"ג ושאין למחות במברך ע"ש. ועאכו"כ בקניית ס"ת, שודאי יש לו שמחה גדולה מזו. ולמעשה המנהג כמ"ש החיד"א בלדוד אמת סי' ו' אות עט שהואיל ויש דעות אזי ספק ברכות להקל, ולכן מברך שהחיינו כשמכניס להיכל על פרי חדש או בגד חדש ופוסט ל"ס"ת, וכ"כ בברכ"י יו"ד סי' ע"ר שכן המנהג והוב"ד לדינא בתשו' מהרי"א יו"ד ס"ס רפ"ג, וכן הסכים למנהג זה במשנת אברהם סי' ד' ס"ה. ועוד עי' בשערי אפרים שער ד' סעי' ל"ד. ואם היה ס"ת של ציבור נוהגין שהגדול שבציבור לובש בגד חדש ומברך שהחיינו.

29. כן נוהגים במקומות רבים וכמו בליל שמחת תורה וכמ"ש ברמ"א סי' תרס"ט, ומברכין על הקריאה כמו בש"ת, וכ"ה במנהגי קרלין, [ויסוד המנהג לברך משום דעת פוסקים רבים דקרה"ת בציבור תמיד צריך לברך] ושמעתי שכ"ה בכת"י רבינו הגרי"ח זוננפלד זצ"ל כשהכניס ס"ת לע"נ בנו, לקרוא בפר' וזאת הברכה. ובנוהג כצאן יוסף הביא שמנהג היה שקראו בתורה בשחרית בברכה, והכנסת הס"ת היתה עם הנץ, וקראו בתורה אחר שחרית בברכה. [ואפשר שהיה זה בימי ב' וה']. ואצל מרן החזו"א קראו בלא ברכה וכמ"ש בארחות רבינו ח"א (בנמ"ח יו"ד עמ' רכה). ובבכו"ע ס' תרס"ט סקי"ג כ' שאף בליל שמחת תורה הנוהגין לקרות אין לברך תחילה וסוף [וצ"ע שאין נוהגין כן]. ובירושלים בכמה מקהילות הפרושים לא נהגו כלל לקרות אף בליל שמחת תורה כמ"ש

ב. הכנסתו להיכל – מכניסים הס"ת להיכל ואומרים "לדוד מזמור" פס' בפס', "ובנחה יאמר" וגו', [וכשמחזירין הס"ת לארון נותנים הס"ת החדש באחרונה כדי שכשמוציאין לקרות יפגעו בו בתחילה]. ויש נוהגים שהרב דורש בענינו של יום³⁰.

בא. סעודה – עושין סעודה לכבוד גמרה של תורה ויש לה דין סעודת מצוה³¹.

בבכוי"ע מהלבוש שיש מקומות שאין קורין כלל, ואף בלא ברכה אין קורין לפי שדעת הרבה פו' [הבאר שבע פ"ז דסוטה, גינת ורדים כלל א' סי' מ"ט, המשכנ"י הנצי"ב במשיב דבר סי' ט"ז התורת רפאל סי' ב', ועוד] שאין לקרוא בתורה בציבור בלא ברכה שזהו עיקר חיוב ברה"ת מן התורה כמבואר בירו'. וכ"כ בפאה"ש סי' ג' סקל"ו שבפורים אין קורין בספיקות שאין להוציא ס"ת לקרות בצבור בלא ברכה. ולכן אין קורין אף בהכנסת ס"ת שאינו מימים המחוייבים וכן נהגו אצל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

30. כ"ז מהנוהג כצאן יוסף, והובא בספר חיים סי' מ"ד או' ד'.

31. רמ"א סי' תרס"ט ובמ"ב שם סק"ו ובחוות יאיר סי' ע', ובבאר יצחק יו"ד סי' י"ט ושם כ' דאף בס"ת של שותפין יוצאים ואף בתחלת כתיבת הס"ת הוי סעודת מצוה וכש"כ בסיומו ע"ש. ובחיי אדם סוף כלל ל"א, הזהיר על אותם שאין נותנים לספק לומדי תורה ועניים ומפזרים יותר מדאי בסעודות והוצאות מרובות להכנסת ס"ת ויותר טוב לפזר לעניים וללומדים ע"ש. [ועי' במשנת אברהם סי' א' ס"מ] ומ"מ הנוהג תמיד ליתן ללומדים ולפזר לעניים לו נאה לקיים שניהם לפזר ללומדים לעניים וגם לקיים מצות כתיבת ס"ת, וברוב עם הדרת מלך. השי"ת יזכנו לקיום מצוה זו ועי"ז לזכות לקבלת התורה וכמ"ש חז"ל "כאילו קיבלו מהר סיני", וללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים.

סדר הכנסת ספר תורה

מִזְמוֹר לְדוֹד הָבו לִי בְּנֵי אֱלִים הָבו לִי כְבוֹד וְעֹז: הָבו לִי כְבוֹד
שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲוּ לִי בַּהֲדַרְת קֹדֶשׁ: קוֹל יי' עַל הַמָּיִם אֵל
הַכְּבוֹד הַרְעִים יי' עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יי' בִּפְתַח קוֹל יי' בַּהֲדַר: קוֹל יי'
שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיִּשְׁבֵּר יי' אֶת אֲרָזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיִּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן
וַיִּשְׁרִיזֵם כְּמוֹ בֵּן רֵאמִים: קוֹל יי' חֲצֹב לְהַבּוֹת אֵשׁ: קוֹל יי' יַחֲלִל מְדַבֵּר
יַחֲלִל יי' מְדַבֵּר קֹדֶשׁ: קוֹל יי' יַחֲלִל אֵילֹת וַיַּחֲשֹׁף יַעֲרֹת וּבִהֲיָכְלוֹ
כָּלוּ אִמֵּר כְּבוֹד: יי' לַמַּבּוּל יֵשֶׁב וַיֵּשֶׁב יי' מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יי' עֹז לְעַמּוֹ
יִתֵּן יי' יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

יש נוחגים לומר כאן פסוקי "אתה הראת" וגו' בניגון של שמחת
תורה – עי' עמ' רנח

אַתָּה הָרָאָתָ לְדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מַלְבָּדוֹ:
לְעוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבָדוֹ כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:
אֵין כְּמוֹךָ בָּאֱלֹהִים אֲרָנִי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ:
יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו:
יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:
יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אֵל יַעֲזֹבֵנוּ וְאֵל
יִמְשְׁנוּ:

וְאָמְרוּ הוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת
לְשֵׁם קֹדֶשְׁךָ לְהִשְׁתַּבַּח בְּתֵהֱלֹתֶךָ:
יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

יְהוָה עֹז לַעֲמֹו יִתֵּן יְהוָה יִכְרֹךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:
וַיְהִי נָא אֲמַרְנִי לְרָצוֹן לִפְנֵי אֲדֹנָי כֹּל:

קודם פתיחת הארון אומרים:

וַיְהִי בְנִסְעַ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוֹמָה יְהוָה וַיַּפְצוּ אֲיִכֶיךָ וַיָּנֶסוּ
מִשְׁנֵאִיךָ מִפְּנֶיךָ: קוֹמָה יְהוָה לִמְנוּחָתְךָ אֶתָּה וְאֲרוֹן עֲדָךְ:

כַּהֲנִיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וְחִסְדֶּיךָ יִרְנְנוּ:
בְּעִבּוֹר דָּוָד עֲבַדְךָ אֶל תֵּשֵׁב פָּנֵי מִשִּׁיחֶךָ:
וַאֲמַר בְּיוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה. קוֹיֵנוּ לוֹ וַיּוֹשִׁיעֵנוּ. זֶה יְהוָה קוֹיֵנוּ
לוֹ. נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתוֹ:

מִלְכוּתְךָ מְלָכוּת כָּל עוֹלָמִים. וּמִמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר ודּוֹר:
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְהוָה מִירוּשָׁלַיִם:
אֵב הַרְחָמִים הַיִּטְבָּה בְּרָצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן. תִּכְנֶנָּה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם: כִּי
כָךְ לָבֹד בְּטַחָנוּ. מֶלֶךְ אֵל רַם וְנִשְׂא אֲדֹנָי עוֹלָמִים:

אומרים בפסוק בפסוק

לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְי הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תִּבְלֵ וַיֵּשְׁבִי בָּהּ: כִּי הוּא עַל יָמִים
יִסְדָּהּ וְעַל גְּהָרוֹת יִכּוֹנְנֶנָּה: מִי יַעֲלֶה בָּהֶר יְיָ וּמִי יָקוּם בְּמָקוֹם
קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפִּים וְכֹר לֵבב אֲשֶׁר לֹא נִשְׂא לִשְׂאוֹ נִפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע
לְמַרְמָה: יֵשֵׂא בִּרְכָה מֵאֵת יְיָ וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דָּוִד דִּרְשׁוּ
מִבְּקָשֵׁי פְנִיךָ יַעֲקֹב סֵלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וְהִנֵּשְׂאוּ פִתְחֵי
עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְיָ עֶזְרוֹ וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר
מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ
הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְיָ צִבְאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה:

אומרים בכונה כי הוא עת רצון

בְּרִידָה שְׁמָה דְּמֵרָא עֲלֵמָא. בְּרִידָה כְּתִידָה וְאִתְרִידָה. יְהֵא רְעוּתָהָ עִם
עַמָּה יִשְׂרָאֵל לְעֵלָם. וּפְרָקָן יְמִינָהּ אַחֲזִי לְעַמָּה בְּבֵית
מִקְדָּשָׁה. וְלֵאמֹטוּי לָנָא מִטּוֹב נְהוּרָה וְלִקְבֵּל צְלוּתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא
רְעוּא קְדָמָה דְּתוּרִידָה לֵן חִיין בְּטִיבוּתָא. וְלֵהוּי אָנָּה פְּקִידָא בְּגו
צְדִיקָיָא. לְמַרְחָם עָלֵי וְלִמְנַטְר יְתִי וְיֵת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּה יִשְׂרָאֵל.
אֲנֵתָּה הוּא זֶן לְכֹלָא וּמְפָרְנִם לְכֹלָא. אֲנֵתָּה הוּא שְׁלִיט עַל כָּלָא. אֲנֵתָּה
הוּא דְשְׁלִיט עַל מַלְכוּיָא. וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אָנָּה עֲבָדָא דְקִדְשָׁא
בְּרִידָה הוּא דְסִגְיָנָא קְמָה וּמִקְמִי דִּיקֵר אִוְרִיתָהּ. בְּכָל עֵדֵן וְעֵדֵן, לֹא
עַל אָנָּשׁ רְחִיצָנָא וְלֹא עַל בֶּר אֱלֹהִין סְמִיכָנָא. אֵלָּא בְּאֵלְהָא
דְּשִׁמְיָא. דִּהוּא אֱלֹהָא קְשׁוּט וְאִוְרִיתָהּ קְשׁוּט וּנְבִיאֹהִי קְשׁוּט.
וּמִסְגָּא לְמַעַבְד טַבּוֹן וּקְשׁוּט. בֵּה אָנָּה רְחִיץ. וְלִשְׁמָה יִקְרָא
קְדִישָׁא אָנָּה אָמֵר תְּשַׁבְּחֵן. יְהֵא רְעוּא קְדָמָה דְּתַפְתַּח לְבָאֵי
בְּאִוְרִיתָא. וְתִיב לִי בְּנִין דִּיכְרִין דְּעַבְדִּין רְעוּתָהָ וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין
דְּלָפְאֵי וְלָפְא דְּכָל עַמָּה יִשְׂרָאֵל. לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם:

יש מוסיפין:

חז"ק: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי אֶחָד:

חז"ק: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ. גְּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ. קְדוּשׁ שְׁמוֹ:

חזן: גְּדָלוּ לַיי אֲתֵי. וְנְרוּמָמָה שְׁמוֹ יַחְדּוֹ:

הקהל אומר:

לָךְ יי הַגְּדֹלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנִּצָּח וְהַהוּד בִּי כָל בְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ: לָךְ יי הַמְּמַלְכָּה וְהַמְּתַנְשָׂא לְכָל לְרָאשׁ: רוּמְמוֹ יי
אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוִי לַהֲדָם רַגְלֵיו קְדוּשׁ הוּא: רוּמְמוֹ יי אֱלֹהֵינוּ
וְהַשְׁתַּחֲוִי לְהַר קְדִישׁ בִּי קְדוּשׁ יי אֱלֹהֵינוּ:

יש הנוהגים לקרוא בתורה בפרשת וזאת הברכה מ"מעונה" וגו' עד
 "לעיני כל ישראל" - עי' עמ' רנט

מֵעֵנָה אֱלֹהֵי קָדֶם וּמִתַּחַת זִרְעַת עוֹלָם וַיַּגִּדֵּשׁ מִפְּנֵיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר
 הַשֹּׁמֵד: וַיִּשְׁכַּן יִשְׂרָאֵל בְּטֶח בְּדָל עֵין יַעֲקֹב אֶל-אֶרֶץ דִּגְן
 וְתִירוֹשׁ אֶף-שָׁמְיוֹ יַעֲרֹפוּ טַל: אֲשֶׁר־יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹד עִם נוֹשָׁע
 בַּיהוָה מִגֵּן עֶזְרֶךָ וְאֲשֶׁר-חָרַב גִּאֲוֹתֶיךָ וַיִּפְחָשׁוּ אִיבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה
 עַל-בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ: וַיַּעַל מֹשֶׁה מִעֶרְבֶת מוֹאָב אֶל-הָר נֹבֹ
 רֹאשׁ הַפְּסֶנֶה אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיִּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת-כָּל-הָאָרֶץ
 אֶת-הַגִּלְעָד עַד-דָּן: וְאֵת כָּל-נַפְתָּלִי וְאֶת-אֶרֶץ אַפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
 וְאֵת כָּל-אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאֲחֵרוֹן: וְאֶת-הַזְּנוֹב וְאֶת-הַכְּפָר
 בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד-צָעַר: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר זָשַׁפְעֵתִי לְאַבְרָהָם לַיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לִזְרַעְךָ
 אֶתְנַנֶּה הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר: וַיִּמָּת שָׁם מֹשֶׁה
 עֶבֶד-יְהוָה בָּאָרֶץ מוֹאָב עַל-פִּי יְהוָה: וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּנִי בָאָרֶץ
 מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא-יָדַע אִישׁ אֶת-קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
 וּמֹשֶׁה בֶּן-מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא-כִהְתָּה עֵינּוֹ וְלֹא-נָס
 לַחַה: וַיִּכְבְּדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-מֹשֶׁה בְּעֶרְבֶת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם
 וַיִּתְּמוּ יָמָי בְּכִי אַבֵּל מֹשֶׁה: וַיְהִי־שָׁע בֶּן-זֶנוֹן מֵלֹא רוּחַ חֲכָמָה כִּי-
 סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת-יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ
 כַּאֲשֶׁר צֻוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה: וְלֹא-קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה
 אֲשֶׁר יָדָעוּ יְהוָה פָּנִים אֶל-פָּנִים: לְכָל-הָאֱלֹתִים וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר
 שָׁלְחוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ מִצְרַיִם לְפָרַעַה וּלְכָל-עַבְדָּיו וּלְכָל-
 אֶרְצוֹ: וּלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכָל הַמוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה
 לְעֵינֵי כָל-יִשְׂרָאֵל:

חזק חזק ונתחזק

אומרים "מי שברך" לנוכח הספר תורה

הש"ץ אומר:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם ייָ כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ לְבָדּוֹ:

הקהל אומרים:

הוֹדוּ עַל אֶרֶץ וְשָׁמַיִם: וַיֵּרָם קֶרֶן לַעֲמוֹ תְהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו
לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבּוֹ הַלְלוּיָהּ:

כשמכניסין הספר תורה לארון הקודש אומרים:

וּבִנְחָה יֹאמֶר. שׁוּבָה ייָ רַבּוֹת אֵלֶי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה ייָ
לְמִנוּחָתָךְ. אַתָּה וְאֲרוֹן עֲזוּךְ: כְּהִנֵּךְ יִלְבָּשׁוּ צִדְקָ.
וְחֲסִידֶיךָ יִרְגְּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדְּךָ אֵל תֵּשֵׁב פָּנָי מְשִׁיחֶךָ: כִּי
לָקַח מִזֶּבֶחַ נִתְּנִי לָכֶם. תּוֹרַתִּי אֵל תַּעֲזוּבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא
לְמַחְזִיקִים בָּהּ. וְתִמְכֶּיָּהּ מֵאֲשֶׁר: דְּרָכֶיהָ דְּרָכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבֶיהָ
שָׁלוֹם: הִשִּׁיבֵנו ייָ אֱלֹהֶיךָ וְנִשׁוּבָה. חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקֶדֶם:

עלינו לשבח

עֲלֵינוּ לְשִׁבְחָ לְאֲדוֹן הַכֹּל. לְתַת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרָאשִׁית. שְׁלֹא
עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה.
שְׁלֹא שָׁם חָלַקְנוּ בָהֶם וְגוֹדְלָנוּ בְּכָל הַמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים
לְהֶבֶל וְרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:

וּנִנְחָנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֵה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אֶרֶץ. וּמוֹשֵׁב יָקָרוֹ

בשמים ממעל. ושכינת עוז בגבהי מרומים: הוא אלהינו אין
 עוד. אמת מלכנו. אפס זולתו. בכתוב בתורתו. וידעת היום
 והשבת אל לבבך. כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל
 הארץ מתחת. אין עוד:

על בן נקנה לך יהוה אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך.
 להעביר גלולים מן הארץ. והאלילים פרות יפרתון. לתקן
 עולם במלכות שדי. וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך
 כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל. כי לך תכרע כל
 בך. תשבע כל לשון. לפניך יהוה אלהינו יכרעו ויפלו. ולכבוד
 שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את על מלכותך. ותמלך עליהם
 מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלך
 בכבוד. בכתוב בתורתך. יהוה ימלך לעולם ועד: ונאמר. והיה
 יהוה למלך על כל הארץ. ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו
 אחד: